

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут філософії, культурології та політології

Кафедра політології

До захисту допущено
Кафедрою _____ політології _____ протокол № 6 від
19.12.2025

завідувач кафедри _____ Олександр Фісун
(підпис) (ім'я, прізвище)

« 19 » _____ грудня _____ 2025 р.

Кваліфікаційна робота
здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти

«Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України:
вплив на довкілля»

Спеціальність (спеціалізація) 052 Політологія
Освітня програма «Глобальні студії та світова політика»

Виконавець _____ Волинська Ярослава
(підпис)

Науковий керівник _____ Мовчан Уляна
(підпис)

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут філософії, культурології та політології
Кафедра політології
Спеціальність 052 Політологія
Освітньо-професійна програма «Глобальні студії та світова політика»
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри
О.А. ФІСУН
(ініціали, прізвище)

(підпис)

«____» _____

20__ року

ЗАВДАННЯ

На кваліфікаційну роботу магістра

Волинської Ярослава Андріївни

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи: «Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України: вплив на довкілля» керівник роботи Мовчан Уляна Ігорівна, к. політ. н., кафедри політології

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від «__» _____ 2025 року №

2. Строк подання студентом роботи 01.12.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Узагальнити теоретичні підходи до розуміння сталого розвитку, екологічних Цілей сталого розвитку та їх адаптації на національному рівні в Україні;
2. Проаналізувати динаміку досягнення Україною екологічно орієнтованих ЦСР (передусім 6, 13, 14, 15) до та після 2022 року, у зв'язці з імплементацією екологічного acquis ЄС та умов європейської фінансової підтримки;
3. Здійснити порівняльний аналіз кейс-стадій Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії як трьох різних сценаріїв екологічного регресу та виокремити релевантні для України ризики;
4. Ідентифікувати ключові прогалини й вразливості української екологічної політики, законодавства та інституційного дизайну, які можуть посилювати відкат від екологічних ЦСР у воєнний та післявоєнний період;
5. Розробити комплекс політико-правових та інституційно-фіскальних рекомендацій, спрямованих на запобігання екологічному регресу і

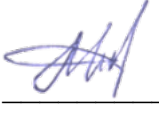
забезпечення стійкого досягнення екологічних цілей сталого розвитку в Україні.

4.План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи	Строк виконання етапів
1	Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	10.10.2024
2	Затвердження теми роботи	16.10.2024
3	Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	15.11.2024
4	Написання змісту до дипломної роботи	30.11.2024
5	Написання першого розділу та написання висновків до нього	30.04.2025
6	Написання другого розділу та написання висновків до нього	14.07.2025
7	Написання третього розділу та написання висновків до нього	06.10.2025
8	Написання вступу до роботи	05.11.2025
9	Написання висновків до роботи	19.11.2025
10	Оформлення списку використаних джерел	25.11.2025
11	Написання анотації	27.11.2025
12	Переддипломна практика	01.12.2025-19.12.2025
13	Фінальні корегування роботи, її доопрацювання	16.12.2025
14	Підготовка доповіді до виступу на захисті дипломної роботи	17.12.2025
15	Підготовка презентації до виступу на захисті дипломної роботи	18.12.2025
16	Підготовка до виступу на захисті дипломної роботи	18.12.2025

5. Дата видачі завдання: 30.09.2024

Здобувач вищої освіти Я. А.
Волинська

прізвище) (підпис) (ініціали,
Керівник роботи У.І. Мовчан
(підпис) (ініціали,
прізвище)

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
В. Н. КАРАЗІНА
ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студентка *Волинська Я. А.* до захисту магістерської роботи за спеціальністю 052 – політологія на тему: «*Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України: вплив на довкілля*»

Магістерська робота і рецензія додаються.

Директор ННІ філософії, культурології, політології _____Карпенко
І. В.

Довідка про успішність

Студентка *Волинська Я. А.* за період навчання в ННІ філософії, культурології, політології з 2024 року по 2025 рік повністю виконала навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за національною шкалою:

відмінно – _____%, добре – _____%, задовільно – _____%.

Фахівець 1 категорії

навчального центру організації

освітнього процесу ННІ філософії,

культурології, політології _____

Ревкова Н. Є.

Висновок керівника магістерської роботи

Студентка *Волинська Я. А.* виконала магістерську роботу на тему «*Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України: вплив на довкілля*» яка присвячена аналізу впливу повномасштабної війни росії проти України та її впливу на досягнення довкіллевих Цілей сталого розвитку.

Керівник магістерської роботи:

професор кафедри політології

ННІ філософії, культурології,

політології Харківського національного

університету імені В. Н. Каразіна,

кандидат політичних наук

Мовчан У.

І.

_____20

року

Висновок кафедри про магістерську роботу

Магістерська робота розглянута. Студентка *Волинська Я. А.* допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри політології

Фісун О.А.

_____20__року

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу магістра здобувача вищої освіти
2-го курсу групи ОП-61 денної форми навчання
спеціальності 052 «Політологія» освітньо-професійної програми
«Глобальні студії та світова політика»
Навчально-науковий інститут філософії, культурології та політології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Волинської Ярослави Андріївни
(прізвище, ім'я та по батькові)

**На тему: «Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ
проти України: вплив на довкілля»**

Тема сталого розвитку та негативного впливу війни на довкілля є актуальною у глобальному вимірі та для України зокрема.

Структура даної кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і відповідає окресленим завданням та загальній логіці досліджень.

Перший розділ «Поняття сталості та сталого розвитку на глобальному рівні та в Україні: довкіллевий вимір» окреслює теоретичні засади поняття сталості та Цілей сталого розвитку (ЦСР) в розрізі довкілля, зокрема через аналіз основоположних міжнародних угод у цих сферах. У розділі надана глибока оцінка досягнення поставлених індикаторів ЦСР в Україні та вплив війни на сталий розвиток.

У другому розділі роботи «Порівняльний аналіз кейс-стаді екологічного відкату» здійснено порівняльний аналіз кейс-стаді трьох країн, а саме Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії, які демонструють як затяжна війна, пост-конфліктна стагнація та демократичний відкат можуть негативно вплинути на довкілля та сталий розвиток. Розділ фокусується на відповідних проблемах та шляхах уникнення їх повторення в Україні в період повоєнного відновлення.

Останній третій розділ «Механізми запобігання відкату від довкіллєвих цілей в Україні» надає рекомендації щодо необхідних

законодавчих та інституційних змін для приведення української екологічної політики до стандартів правового надбання Європейського Союзу. Розділ спирається на чинне українське законодавство та пропонує практичні інструменти для покращення його фінансової та інституційної складової.

Робота добре структурована відповідно до поставленої мети. Висновки, отримані в ході виконання кваліфікаційної роботи магістра, повністю відповідають поставленій меті та завданням і є обґрунтованими. Список використаних джерел є повним й актуальним.

Кваліфікаційна робота магістра «Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України: вплив на довкілля» заслуговує на відмінну оцінку, а її автор, Волинська Ярослава Андріївна, гідна присвоєння кваліфікації магістра з політології.

Рецензент:

доктор наук з державного управління,
професор, професор кафедри журналістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Маляренко Т. А.

ВІДГУК

на кваліфікаційну роботу магістра здобувача вищої освіти

II курсу денної форми навчання

спеціальності 052 «Політологія»

освітньо-професійної програми

«Глобальні студії та світова політика»

Навчально-наукового інституту філософії, культурології, політології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Волинської Ярослави Андріївни

на тему:

«Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України: вплив на довкілля»

Дослідження проблеми відкату від Цілей сталого розвитку внаслідок повномасштабної війни Російської Федерації проти України є надзвичайно актуальним і науково значущим у контексті сучасних глобальних викликів безпеки, екологічної стабільності та сталого розвитку. Особливої ваги ця тема набуває з огляду на екологічні наслідки війни, які мають довготривалий характер і безпосередньо впливають на траєкторію післявоєнного відновлення України та її європейську інтеграцію.

Кваліфікаційна робота Волинської Ярослави Андріївни демонструє глибоке розуміння концепції сталого розвитку, а також здатність поєднати екологічний, інституційний і політичний аналіз у межах єдиного дослідницького підходу. Автор не обмежується описом екологічних збитків, а розглядає війну як чинник системного регресу у досягненні екологічних Цілей сталого розвитку, що дозволяє зробити роботу теоретично та аналітично насиченою.

Робота має чітку, логічно вибудовану структуру і складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку використаних джерел. Така структура забезпечує послідовне розкриття теми — від теоретичних засад сталого розвитку до прикладного аналізу кейсів і формулювання практичних рекомендацій.

У першому розділі автор ґрунтовно аналізує концепцію сталого розвитку та її інституціоналізацію на глобальному рівні й в Україні, зосереджуючись на довкіллевому вимірі. Значною перевагою розділу є критичне осмислення принципів Декларації Ріо-де-Жанейро та Цілей сталого розвитку в умовах війни, а також аналіз адаптації екологічних ЦСР до українського контексту з урахуванням євроінтеграційних зобов'язань.

Другий розділ присвячений порівняльному аналізу кейс-стаді екологічного відкату на прикладі Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії. Автор вдало обґрунтовує вибір саме цих кейсів, демонструючи різні сценарії поєднання війни, інституційної слабкості та екологічного регресу. Порівняльний підхід дозволяє виокремити структурні ризики, релевантні для України, та підсилює аналітичну цінність роботи.

У третьому розділі сформульовано комплекс рекомендацій щодо запобігання відкату від довкіллевих цілей сталого розвитку в Україні. Особливу увагу приділено інституційним, законодавчим і фінансовим механізмам екологічної політики, а також їх ролі у процесі післявоєнної відбудови та реалізації європейського курсу. Запропоновані рекомендації мають практичну спрямованість і можуть бути використані у процесі формування державної екологічної політики.

Висновки роботи є логічними, аргументованими та повністю відповідають поставленій меті й завданням дослідження. Список використаних джерел свідчить про опрацювання широкого кола академічних праць, міжнародних звітів і нормативно-правових документів, що відповідає вимогам до магістерських кваліфікаційних робіт.

Загалом кваліфікаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному й аналітичному рівні, з належним стилістичним та методологічним оформленням.

Кваліфікаційна робота магістра «Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України: вплив на довкілля» заслуговує на оцінку «відмінно», а її автор, Волинська Ярослава Андріївна, — на присвоєння кваліфікації магістра з політології.

Керівник кваліфікаційної роботи:

кандидат політичних наук
доцент кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Мовчан У. І.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
<i>РОЗДІЛ 1. Поняття сталості та сталого розвитку на глобальному рівні та в Україні: довкіллевий вимір.....</i>	5
1.1. Концепція та основи сталого розвитку у сфері довкілля	5
1.2. Інституціоналізація сталого розвитку довкілля в Україні.....	10
1.3. Глобальні цілі сталого розвитку у сферах захисту довкілля та протидії кліматичним змінам та їх адаптація в Україні.....	15
Висновки до Розділу 1	23
<i>РОЗДІЛ 2. Порівняльний аналіз кейс-стаді екологічного відкату .....</i>	25
2.1. Вплив активної фази громадянської війни на довкілля та сталий розвиток: кейс-стаді Ємену	25
2.2. Пост-конфліктна стагнація екологічної політики та сталого розвитку: кейс-стаді Боснії та Герцоговини	31
2.3. Вплив демократичного відкату та інституційної слабкості на довкілльову політику та сталий розвиток: кейс-стаді Бразилії.....	36
Висновки до Розділу 2	42
<i>РОЗДІЛ 3. Механізми запобігання відкату від довкіллевих цілей в Україні .....</i>	43
3.1. Інституційні та законодавчі прогалини українського довкілльового законодавства ..	43
3.2. Рекомендації щодо посилення санкційних, інституційних та бюджетних механізмів екологічної політики України	48
Висновки до Розділу 3	54
<i>ВИСНОВКИ .....</i>	56
<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</i>	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена безпрецедентним масштабом екологічної шкоди, спричиненої повномасштабною війною російської федерації проти України, та її системним впливом на досягнення Цілей сталого розвитку. Під час воєн та збройних конфліктів довкілля залишається «мовчазною» жертвою, в той час як руйнування інфраструктури, забруднення води й ґрунтів, викиди від пожеж та обстрілів, мінування територій безпосередньо впливають на здоров'я людей, продовольчу безпеку, якість життя та економічні перспективи, але рідко потрапляють у центр політичного порядку денного. У довкіллевому вимірі для України, війна загрожує відкатом від уже досягнутого прогресу за екологічними Цілями сталого розвитку, а також ставить нові виклики у процесі прийняття рішення щодо післявоєнної відбудови, які визначатимуть траєкторію розвитку на десятиліття вперед і можуть або закріпити екологічний регрес, або створити вікно можливостей для зеленої трансформації. Додаткового значення темі надає європейський курс України, відповідність екологічному асquis ЄС та виконання умов міжнародних програм фінансування.

Метою роботи є проаналізувати, яким чином повномасштабна війна росії проти України призводить до регресу у досягненні екологічних Цілей сталого розвитку та виробити рекомендації щодо посилення інституційної стійкості української екологічної політики в контексті повоєнної відбудови та євроінтеграції.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі основні завдання:

6. Узагальнити теоретичні підходи до розуміння сталого розвитку, екологічних Цілей сталого розвитку та їх адаптації на національному рівні в Україні;
7. Проаналізувати динаміку досягнення Україною екологічно орієнтованих ЦСР (передусім 6, 13, 14, 15) до та після 2022 року, у зв'язці з імплементацією екологічного асquis ЄС та умов європейської фінансової підтримки;

8. Здійснити порівняльний аналіз кейс-стадій Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії як трьох різних сценаріїв екологічного регресу та виокремити релевантні для України ризики;
9. Ідентифікувати ключові прогалини й вразливості української екологічної політики, законодавства та інституційного дизайну, які можуть посилювати відкат від екологічних ЦСР у воєнний та післявоєнний період;
10. Розробити комплекс політико-правових та інституційно-фіскальних рекомендацій, спрямованих на запобігання екологічному регресу і забезпечення стійкого досягнення екологічних цілей сталого розвитку в Україні.

Об'єктом дослідження є явище досягнення Цілей сталого розвитку в екологічній сфері в умовах збройного конфлікту та інституційної трансформації. Предметом дослідження виступає вплив повномасштабної війни російської федерації проти України на екологічну складову цілей сталого розвитку та пов'язана з цим еволюція української екологічної політики, законодавства й інституцій, розглянута крізь призму порівняння з кейсами Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії.

Методологічну основу роботи становить поєднання якісних та кількісних підходів. Робота спирається на аналіз первинних (закони, тексти міжнародних договорів, звіти та аналітичні документи) та вторинних джерел (академічна та наукова література). Застосовано метод порівняльного аналізу випадків (кейс-стаді), який дозволяє зіставити різні траєкторії взаємодії війни, інституційної слабкості та екологічного регресу на прикладі Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії й використати отримані висновки для інтерпретації української ситуації. Вибір саме цих трьох країн має цілеспрямований характер: Ємен репрезентує сценарій затяжного збройного конфлікту й гуманітарної кризи з фактичним колапсом інститутів, Боснія і Герцеговина виступає прикладом постконфліктної держави з високою фрагментацією політичної системи, слабким верховенством

права та стагнацією екологічних реформ, а Бразилія є прикладом демократичного відкату й цілеспрямованого демонтажу екологічних інституцій у відносно стабільному середовищі без війни.

Наукова новизна роботи полягає у спробі цілісно концептуалізувати явище регресу у досягненні екологічних Цілей сталого розвитку внаслідок війни росії проти України, поєднавши аналіз воєнних екологічних збитків із аналізом інституційної якості та демократичних тенденцій. На відміну від більшості досліджень, які розглядають або суто екологічні наслідки війни, або загальний прогрес за ЦСР, у роботі запропоновано аналітичну рамку, що пов'язує воєнні руйнування, слабкість інститутів та політичні режими з довгостроковим відкатом у сфері довкілля і клімату. Вперше в українській літературі саме у такій конфігурації здійснено порівняння України з трьома контрастними кейсами Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії, як прикладами різних моделей екологічного регресу, що дозволяє сформулювати типологію ризиків для України. Додатковим елементом новизни є розробка комплексних рекомендацій, які поєднують інституційні реформи, посилення санкційних і фіскальних механізмів та зміну бюджетних пріоритетів, орієнтованих на те, щоб повоєнна відбудова не закріпила екологічний регрес, а стала рушієм сталого розвитку та зближення з екологічними стандартами ЄС.

РОЗДІЛ 1. Поняття сталості та сталого розвитку на глобальному рівні та в Україні: довкіллевий вимір

1.1. Концепція та основи сталого розвитку у сфері довкілля

У 2015 році ООН ухвалила 17 глобальних цілей сталого розвитку, які мають бути досягнуті до 2030 року аби забезпечити мир та достаток для всіх людей [18]. Найбільш пріоритетним досягнення цілей сталого розвитку є для країн, що розвиваються, натомість розвинуті країни мають сприяти їм у адаптації цих цілей до наявних потреб та проблем, а також у їх досягненні.

Цілям сталого розвитку (ЦСР) 2030 передували Цілі розвитку тисячоліття, робота над якими здійснювалась з 2000 по 2015 рік. Незважаючи на те, що більшість зобов'язань Цілей розвитку тисячоліття були виконані, велика кількість проблем не втратили свою актуальність, а у деяких сферах з'явилися нові виклики, які лягли в основу ЦСР. Однією з таких сфер є довкілля та кліматичні зміни, наприклад, незважаючи на те що речовини, які руйнували озоновий шар були ліквідовані, викиди вуглекислого газу зросли на 50% від 1990 року. Також однією із нагальних проблем залишається доступ до води, адже кількість людей, які мають доступ до води збільшилась майже вдвічі з 1990 року (4,2 мільярди на противагу 2,3 мільярдам), однак нестача води залишається проблемою для близько 40% планети та ця цифра лише продовжує зростати [61].

Незважаючи на те, що Цілі сталого розвитку були представлені нещодавно, поняття сталості та сталого розвитку бере свій початок наприкінці минулого століття. Найбільш поширеною інтерпретацією поняття сталості на сьогодні є *“процес, який задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби”*. Таке визначення було сформульоване під час Комісії Брундтланд у 1987 році, а ідеї представлені під час Комісії Брундтланд стали основоположними для подальшої інституціоналізації сталого розвитку, а також підставою для чисельних багатосторонніх угод та процесів [25], наприклад, Протокол Ріо-де-Жанейро заключений на Конференції ООН з довкілля та розвитку (Саміт Землі) у Ріо-де-Жанейро у 1992 році, що заклав основу для сучасного довкіллевого права. Важливо підкреслити період в який

відбулось узгодження Протоколу Ріо-де-Жанейро, а саме кінець холодної війни, що посилювало прагнення країн до мультилатералізму та високого рівня кооперації та дозволило створити сприятливі умови для просування цілей та цінностей зазначених в протоколі, а також інститутціоналізувати їх.

Принципи визначені після Саміту Землі у Ріо-де-Жанейро, які були зафіксовані у декількох ключових документах, наголошують на тому, що країни, що розвиваються мають бути в пріоритеті у досягненні цілей зазначених в протоколі, а їх особливим потребам має надаватись пріоритет. З урахуванням того, що дана робота розглядає вплив на можливості продовження сталого розвитку навіть за умов війни та труднощі на шляху імплементації ЦСР під час збройних конфліктів, я пропоную розглянути ще один концепт, який є важливим для розуміння та пояснення пунктів одного з ключових документів, які стали висновком Саміту Землі у Ріо-де-Жанейро - Декларації Ріо-де-Жанейро, в актуальних умовах сьогодення для України.

Концепт “виживаності” (survivability concept) запропонований Джоном Пеззі стверджує, що виживаність вимагає рівень добробуту бути вище певної межі у визначений період часу, в той час як концепт сталості має гарантувати, що рівень добробуту не змінюється протягом усього період часу [53]. Після Саміту землі у 1992 році Україна підписала Декларацію Ріо-де-Жанейро, однак, на мою думку, з урахуванням російської збройної агресії проти України та спираючись на концепт виживаності деякі з принципів зазначених у Декларації наразі не можуть бути повноцінно імplementовані або ж зовсім втрачають першопочаткове призначення через поточну геополітичну ситуацію. Далі я пропоную розглянути шість принципів із Декларації, які є найбільш актуальними для України наразі та навести приклади неможливості застосування цих принципів внаслідок збройної агресії Росії або ж слабких внутрішніх законодавчих чи політичних механізмів [], що вказує на їх неуніверсальність.

Принцип 2: “Держави, відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй та принципів міжнародного права, мають суверенне право використовувати свої власні ресурси відповідно до своєї політики в галузі

охорони навколишнього середовища та розвитку, а також відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність, що здійснюється в межах їхньої юрисдикції або контролю, не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших держав або територій, що знаходяться за межами національної юрисдикції.”

Окупація Запорізької атомної електростанції російськими військами є наочним прикладом порушення Принципу 2 Декларації Ріо-де-Жанейро, який зобов'язує держави запобігати шкоді навколишньому середовищу за межами своїх кордонів. Шляхом мілітаризованої окупації та дестабілізації контролю над ядерним об'єктом, Росія створила значний ризик транскордонного радіоактивного забруднення не лише для суверенної держави України, але й сусідніх держав, які можуть зазнати радіоактивного забруднення.

Принцип 4: “Для досягнення сталого розвитку охорона навколишнього середовища має бути невід'ємною частиною процесу розвитку і не може розглядатися відокремлено від нього.”

До повномасштабного вторгнення росії, Україна не мала достатнього рівня залучення до проблем довкілля, а також не мала сильних політичних інститутів у цій сфері. Одними з найбільших проблем із якими Україна стикалась у сфері захисту довкілля були (та залишають актуальними досі) слабкі законодавчі механізми, затримки приведення українського законодавства до відповідності із директивами Європейського Союзу у сфері довкілля, а також промислове забруднення. З початком повномасштабного вторгнення довкілля політика лише більше втратила пріоритетність, незважаючи на те, що втрати для довкілля спровоковані воєнними діями є колосальними, станом на грудень 2025 року збитки довкіл्लю становлять 6,01 трильйонів гривень і ця цифра швидко зростає кожного дня [11].

Незважаючи на недостатню залученість України до четвертого принципу Декларації існують і позитивні зрушення в бік прогресу у сфері довкілля, а саме Стратегія зеленого відновлення України, яка спирається на принцип build back better, як от відновлення пошкоджених енергетичних об'єктів на більш

енергоефективні рішення, які є дружніми для довкілля та зменшують рівень експлуатації природних ресурсів.

Принцип 10: “Екологічні питання найкраще вирішувати за участю всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожна особа повинна мати належний доступ до інформації про навколишнє середовище, що знаходиться у розпорядженні державних органів, включаючи інформацію про небезпечні матеріали та їх використання у громадах, а також можливість брати участь у процесах прийняття рішень. Держави повинні сприяти та заохочувати інформування та участь громадськості шляхом широкого поширення інформації. Необхідно забезпечити ефективний доступ до судових та адміністративних процедур, включаючи відшкодування та компенсацію”.

Доступ громадськості до інформації під час війни став більш обмеженим, а з продовженням воєнного стану кількість закритих реєстрів лише зростає. Одним з основних джерел, які містять інформацію про стан довкілля, однак недоступні для громадськості є Єдиний державний реєстр оцінки впливу на довкілля, який окрім обмеженого доступу також не використовується усіма розпорядниками інформації належним чином для внесення інформації. Відповідно до останнього звіту за 2025 рік, який публікує Європейська комісія щодо стану імплементації реформ стосовно наближення української законодавчої рамки до норм Європейського Союзу у довкіллевій сфері саме доступ громадськості до інформації про довкілля є одним з найбільш гострих процедурних питань, які потребують більш жорсткої регуляції на законодавчому рівні. Втім варто зазначити, що серед досягнень у цій сфері в звіті виділено ухвалення Закону “Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів” [29].

Принцип 22: “Корінні народи та їхні громади, а також інші місцеві громади відіграють важливу роль в управлінні навколишнім середовищем та розвитку завдяки своїм знанням і традиційним практикам. Держави повинні визнавати та належним чином підтримувати їхню ідентичність, культуру

та інтереси, а також забезпечувати їхню ефективну участь у досягненні сталого розвитку.”

Після російської окупації Криму в 2014 році права корінного народу кримських татар систематично порушуються, включаючи придушення культурних інститутів та політичного представництва. Одночасно російська окупаційна влада займається посиленням експлуатаційних практик землекористування в екосистемах Криму, включаючи забудову, мілітаризацію та надмірне використання сільськогосподарських угідь, нехтуючи та перекреслюючи зусилля які кримські татари (як корінні народи) доклали до відновлення родючості ґрунтів у Криму після повернення з депортації наприкінці минулого століття. Емпіричні дослідження сталого розвитку показують, що традиційні практики землекористування корінних народів зазвичай сприяють збереженню ґрунтів і біорізноманіття, однак в Криму російська окупаційна політика фактично витісняє й нівелює ці знання, посилюючи екологічну деградацію та одночасно порушуючи колективні права кримських татар на землю й ресурси.

Інші два принципи з Декларації, на які варто звернути увагу - це Принцип 11 та Принцип 24:

Принцип 11: “Держави повинні прийняти ефективне екологічне законодавство. Екологічні стандарти, цілі управління та пріоритети повинні відображати екологічний та розвитковий контекст, до якого вони застосовуються. Стандарти, що застосовуються деякими країнами, можуть бути невідповідними та спричиняти невиправдані економічні та соціальні витрати для інших країн, зокрема країн, що розвиваються.”

Принцип 24: “Війна за своєю суттю руйнує сталий розвиток. Тому держави повинні дотримуватися міжнародного права, що забезпечує захист навколишнього середовища в умовах збройного конфлікту, та співпрацювати в його подальшому розвитку, якщо це необхідно.”

Виконання останнього принципу є неможливим в сьогоденних умовах в Україні, адже країна-агресорка Росія не дотримуються стандартів міжнародного права у довкіллевій сфері та інших сферах права також.

Принцип 11 перегукується з концепцією виживаності та вказує на необхідність застосування адекватних рішень до наявних проблем, спираючись на практики інших країн, в той же час не намагаючись реплікувати їх повністю, а адаптувати до поточних умов.

Розуміння принципів закладених у Декларації Ріо-де-Жанейро є важливим для подальшого розуміння розвитку довкіллевої політики на глобальному рівні та її відображення у Цілях Сталого Розвитку, у даний час деякі принципи не можуть бути застосовані в Україні через обмеження накладені воєнним станом, однак недотримання деяких з цих принципів також обумовлено нестачею політичної волі та низьким рівнем інституціоналізації питань довкілля.

1.2. Інституціоналізація сталого розвитку довкілля в Україні

Захист довкілля та кліматичні зміни є глобальними проблемами, які останніми десятиліттями стоять в топі порядку денного міжурядових та надурядових організацій. Наприклад, одним з найбільш амбітних ініціатив Європейського Союзу став Європейський зелений курс (European Green Deal) запропонований у 2019 році президенткою ЄС Урсулою фон дер Ляєн, глобальним прагненням якого є кліматично нейтральний європейський континент до 2030 року шляхом зменшення викидів на 50% [30]. Серед реформ, які Україна зобов'язується імплементувати для вступу до Європейського Союзу довкіллевій політики посідають важливе місце, тим не менше ми спостерігаємо один з найменших прогресів у виконанні Україною цих обов'язків.

У березні 2024 року Європейський Союз запустив програму фінансової підтримки України на період 2024-2027 років - Ukraine Facility Plan, за умовами якої отримання фінансування у формі позик та грантів залежить від виконання Україною умов поставлених ЄС у вигляді імплементатії реформ, що наблизять українське законодавство до європейського та зміцнять роботу політичних інститутів. Ukraine Facility Plan - це заснована на системі досягнення індикаторів (indicator based) програма розділена на 69 реформ, які Україна зобов'язується імплементувати та розподілена на 10 траншів, які ЄС зобов'язується здійснити за умови успішного виконання показника за реформами, також програма розділена на

146 конкретних кроків (індикаторів) які свідчать про фактичну імплементацію цих реформ [29].

Станом на вересень 2025 року Україна демонструє прогрес у виконанні реформ за Ukraine Facility Plan, засвідчивши повне виконання усіх етапів, необхідних для отримання виплат за 2024 рік. Після затвердження Плану Радою ЄС у травні 2024 року Європейська Комісія здійснила початкове мостове фінансування на суму 6 млрд євро та дві регулярні виплати у розмірі 4,2 млрд євро у серпні і 4,1 млрд євро у грудні 2024 року. Кожна з них надавалася за умови виконання дев'яти показників за реформами. Загалом Україна виконала 18 із 146 запланованих кроків, що охоплюють ключові напрями, зокрема управління державними фінансами, антикорупційні заходи, покращення бізнес-клімату та екологічний і кліматичний перехід. У цій сфері Україна ухвалила свій перший рамковий кліматичний закон, яким визначено мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, а також затвердила Інтегрований національний енергетичний і кліматичний план із конкретними цілями на 2030 рік щодо скорочення викидів парникових газів та збільшення частки відновлюваної енергії. Крім того, ухвалено законодавство про запобігання та контроль промислового забруднення і розроблено концепцію для оцінки впливу на довкілля (ОВД) та стратегічної екологічної оцінки (СЕО) - важливі кроки для наближення до екологічного acquis ЄС.

Європейська Комісія зазначає, що успішне виконання умов за перше півріччя 2025 року буде ключовим сигналом того, що Україна здатна перейти від підготовчої до стабільної фази імплементації, коли виплати здійснюються не авансом, а за реальними результатами реформ. Детальніше про зобов'язання України щодо прийняття та імплементації довкіллевих та кліматичних реформ буде розглянуто далі у цій роботі.

У листопаді 2025 року Європейська Комісія опублікувала звіти, які є частиною Пакету розширення Європейської комісії, який оцінює прогрес країн-кандидатів та потенційних кандидатів до ЄС у досягненні Копенгагенських критеріїв, а саме політичних, економічних та правових умов, необхідних для членства в ЄС. Цей документ є найбільш актуальною оцінкою прогресу України,

зокрема у сфері довкіллевих та кліматичних реформ, на момент написання цієї роботи.

Для оцінки прогресу, якого було досягнуто у сфері довкіллевих та кліматичних реформ та їх імплементації, я пропоную порівняти результати та аналіз заначений у Звітах Європейської Комісії за 2024 та 2025 роки за Розділом 27 “Довкілля та кліматичні зміни”.

Звіт за 2025 рік відзначає позитивні зрушення у імплементації деяких реформ порівняно із попереднім роком, втім деякі сфери досі залишаються не адресованими, зокрема через воєнний стан. Вище у цьому підрозділі було згадано процедури оцінки впливу на довкілля (ОВД) та стратегічну екологічну оцінку (СЕО), які є одними з ключових фокусів у імплементації реформ, а особливо доступ громадськості до інформації з цих реєстрів. У Звіті 2025 року все ще наголошується на проблемі доступу громадськості до ОВД та СЕО, а також необхідності їх використання у процесах, як екологічної та й інфраструктурної відбудови.

Значні зрушення порівняно із 2024 роком помітні за окремими секторами, наприклад, у сфері управління відходами та промислового забруднення було адаптовано Національний план управління відходами, а також заплановано імплементації стратегії з циркулярної економіки на 2026 рік, незважаючи на те, що Закон “Про управління відходами” було прийнято ще у 2023 році механізмів для його ефективної імплементації бракувало й досі [3].

Одним з найбільш значних кроків можна вважати розробку та затвердження планів управління річковими басейнами, які на період Звіту за 2024 рік були лише на стадії концепту. Саме ними мають послуговуватись у процесах відбудови державні програми щодо водоочищення. Також з моменту проведення попередньої оцінки відбулись покращення у сфері цивільного захисту, яка має прямий зв’язок зі сферою захисту довкілля, через проведення загальнонаціональних навчань з підготовки до регіональних відключень електроенергії, однак звіт відзначає необхідність у покращенні транскордонного співробітництва за цим напрямком.

У сфері кліматичних політик звіт відмічає позитивний прогрес України, зокрема, на законодавчому рівні, у жовтні 2024 року було затверджено рамковий

Закон “Про основні засади державної кліматичної політики”, який визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом’якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов’язань України у сфері зміни клімату [5]. Однак у сфері адаптації до змін клімату Україна ще має оновити свою довгострокову стратегію розвитку з низьким рівнем викидів, щоб відобразити свою ціль щодо кліматичної нейтральності до 2050 року та подати свій перший дворічний звіт про прозорість відповідно до Паризької угоди.

Водночас залишаються виклики, пов’язані з обмеженою адміністративною спроможністю, координацією між міністерствами та практичним впровадженням нових екологічних норм в умовах війни. Наступним етапом має стати повна реалізація кліматичного та енергетичного законодавства, запуск систем моніторингу і звітності щодо промислових викидів, а також функціональне застосування процедур ОВД і СЕО. 2025 рік є першим роком повноцінного впровадження Ukraine Facility Plan, а отже успішність реалізації матиме вирішальне значення для подальшої реалізації програми та отримання траншів фінансування за нею. Це означає, що Україна має не лише продовжити реформи, започатковані у 2024 році, а й довести спроможність системно виконувати умови у більш складних секторах, зокрема у сфері державного управління, енергетики, довкілля, боротьби з корупцією та реформування судової системи. Звіт демонструє помірний, однак впевнений темп руху України відповідно до вимог ЄС у сфері довкіллевих та кліматичних реформ.

Основними труднощами, які постать перед Україною, відміченими у звіті є адміністративна спроможність, затримка у прийнятті необхідних законодавчих змін (потенційно обумовлена корупційними факторами) та нестача фінансування. Діджиталізація інструментів довкіллевого управління є одним з успішних підходів, які запроваджуються в Україні та сприяють прозорості та підзвітності. Цифрові рішення у сфері захисту довкілля імплементуються як державними акторами -

Єдиний реєстр оцінки впливу на довкілля, Єдиний реєстр стратегічної екологічної оцінки, ЕкоЗагроза, так і недержавними організаціями - SaveDnipro, Ecocity, Чисте повітря та інші.

Одним з ключових викликів, які постають перед Україною, є подолання корупції, адже саме запобігання корупційним практикам є гарантією прозорого та ефективного використання коштів таких програм, як Ukraine Facility Plan чи інших інструментів міжнародної допомоги. На жаль, неопатримоніальний характер відносин між владою та елітами все ще домінує в Україні, зокрема у сфері захисту довкілля. Власники великих промислових підприємств-забруднювачів часто перебувають у неформальних відносинах із представниками місцевої влади, що створює сприятливий ґрунт для ухилення від екологічних зобов'язань. Через корупційні механізми, насамперед хабарі або політичні домовленості, вони уникають належного декларування обсягів шкідливих викидів або сплати штрафів за їх перевищення.

Такі практики не лише підривають довіру до системи екологічного моніторингу, а й створюють нерівні умови для сумлінного бізнесу, гальмуючи впровадження екологічних реформ, передбачених Угодою про асоціацію та Ukraine Facility Plan. Відновлення ефективного контролю у цій сфері вимагатиме посилення незалежності екологічних інституцій, цифровізації моніторингу викидів та забезпечення публічного доступу до даних про забруднення, що відповідає принципам Організації економічного співробітництва та розробки про доступ громадян до інформації про стан довкілля та екологічного *acquis* ЄС.

Концепція сталого розвитку пройшла еволюцію від декларативного міжнародного підходу до практичної складової державної політики, особливо в умовах глобальних екологічних викликів. Для України, яка перебуває у стані війни, реалізація принципів сталого розвитку залишається складною, але водночас критично необхідною для інтеграції до Європейського Союзу. Ефективність імплементації цих принципів залежатиме від подолання корупції, посилення інституційного контролю та збереження пріоритету екологічних реформ навіть у кризових умовах.

1.3. Глобальні цілі сталого розвитку у сферах захисту довкілля та протидії кліматичним змінам та їх адаптація в Україні

Раніше у роботі було загадано Цілі Сталого Розвитку ООН, досягнення яких заплановано до 2030 року, в цій частині, я пропоную розглянути Цілі Сталого Розвитку безпосередньо пов'язані із захистом довкілля та протидією змінам клімату, труднощі, які постають на шляху до їх досягнення та критика з якою вони стикаються. Також цей розділ розгляне, як глобальні довкіллі ЦСР ООН були адаптовані на національному рівні в Україні та яку роль вони відіграють у формуванні довкіллевих політик.

Цілі сталого розвитку - це універсальний набір із 17 взаємопов'язаних цілей, затверджений Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році в межах Порядку денного сталого розвитку до 2030 року. Їхня мета полягає у забезпеченні балансу між економічним зростанням, соціальним добробутом та збереженням довкілля для майбутніх поколінь. До переліку ЦСР належать: (1) подолання бідності, (2) подолання голоду, (3) міцне здоров'я і благополуччя, (4) якісна освіта, (5) гендерна рівність, (6) чиста вода та санітарія, (7) доступна та чиста енергія, (8) гідна праця та економічне зростання, (9) інновації та інфраструктура, (10) зменшення нерівності, (11) сталі міста і громади, (12) відповідальне споживання і виробництво, (13) боротьба зі зміною клімату, (14) збереження морських екосистем, (15) збереження екосистем суші, (16) мир, справедливість та ефективні інститути, (17) партнерство заради сталого розвитку. План досягнення ЦСР передбачає інтеграцію цілей у національні стратегії розвитку, міжвідомчу координацію, впровадження інноваційних технологій, а також моніторинг прогресу за допомогою визначених індикаторів. Водночас, попри наявність офіційних індикаторів вимірювання прогресу, постає питання їхньої точності, комплексності та відповідності реальним умовам розвитку. У випадку України реалізація ЦСР здійснюється через націоналізований набір цілей і показників, адаптований до національних пріоритетів та викликів воєнного часу.

На глобальному рівні було визначено 230 кількісних індикаторів для вимірювання прогресу за 17-ма цілями, досягнення яких має забезпечувати

стабільний рух в напрямку досягнення ЦСР, а також гарантувати що “ніхто не залишається позаду” і “ключові рішення приймаються” належним чином [62]. Тим не менше, саме індикатори досягнення ЦСР були широко розкритиковані у академічній літературі, а також на серед практиків (працівників неурядових міжнародних організацій, політичних консультантів та розробників політик), причиною того є їх універсальність, яка створює дисбаланс та лише збільшує розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Незважаючи на те, що ООН зазначають індикатори досягнення ЦСР як кількісні, не в кожному з індикаторів можна знайти кількісний показник для досягнення, а більшість з індикаторів апелюють до відсоткового співвідношення/частки (наприклад, *1.5.4. Частка місцевих органів влади, які приймають та реалізують місцеві стратегії зменшення ризику стихійних лих відповідно до національних стратегій зменшення ризику стихійних лих*) чи поширеності негативних явищ (наприклад, *2.1.1. Поширеність недоїдання*), що ускладнює вимірювання ефективності процесів описаних у цілях.

Однак ще більшої критики індикатори зазнають через нечіткі формулювання, як от “гідна робота”, “подолання бідності” та “боротьба з нерівністю”, якими вони оперують, адже вони не є вимірюваними та їх неможливо проаналізувати в різних контекстах за єдиним шаблоном [45].

Основним документом, в якому відображено та зафіксовано результат адаптації Україною Цілей Сталого Розвитку визначених ООН є Національний Базовий Звіт “Цілі Сталого Розвитку: Україна” опублікований у 2017 році, що містить 86 адаптованих цілей та 172 індикатори для моніторингу імплементації національних цілей ЦСР.

Звіт було розроблено до початку повномасштабного вторгнення, однак після анексії Криму та часткової окупації Донецької та Луганської областей, тож вплив воєнних дій, які відбувались на території України в той період було враховано при розробці індикаторів та адаптації цілей. З початком повномасштабного вторгнення у деяких сферах відбувся значний відкат до базового рівня ЦСР або навіть нижче за нього, що буде надалі розглянуто в цій роботі.

Вперше оцінку досягнення індикаторів щодо Цілей Сталого Розвитку було проведено у 2020 році за період з 2015 по 2019 роки, дані було опубліковано у вигляді Моніторингового звіту за кожною ціллю та індикатором. На той момент у цілях, які стосуються захисту довкілля та кліматичних змін (6, 7, 13, 14 та 15), на жаль, було продемонстровано найменший прогрес (див. Зображення 1), єдиною ціллю у якій відбувся значний прогрес стала ЦСР 6 “Чиста вода та санітарія”, однак із початком повномасштабного вторгнення у цій цілі також відбувся значний відкат.

Зображення 1. Рейтинг цілей за інтегральною оцінкою прогресу в досягненні ЦСР Примітка: Складено автором на основі даних Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, 2020

Найменший прогрес відбувся за ЦСР 15 “Життя на суходолі”, в той же час варто зазначити, що за ЦСР 14 “Життя під водою” відбувся значний відкат та регрес (навіть станом на 2020 рік). За ЦСР 13 “Боротьба зі зміною клімату” неможливо виміряти прогрес, так як у Національному Базовому Звіті це єдина ЦСР стосовно якої не визначено індикатори для її вимірювання. Отже фактичне покращення індикаторів можна відмітити за ЦСР 6 та 7, в той час як за ЦСР 7 прогрес є не досить значним ЦСР 6 демонструє один з найвищих показників у досягненні результатів

не лише серед довкіллевих та кліматичних цілей, а й серед усіх 17 цілей загалом, значно перевищуючи поставлені для неї показники на 2020 рік [59].

З 2022 року, від початку повномасштабного вторгнення не було проведено повноцінного моніторингу досягнення Цілей сталого розвитку в Україні, попри заяву Секретаріату Кабінету Міністрів України у 2023 році про наміри проведення та подання Добровільного національного огляду [63] щодо прогресу чи регресу за показниками. Наразі в Україні існує доступний портал індикаторів, який востаннє оновлювався на початку 2025 року з даними, що надаються Державною службою статистики за деякими індикаторами. Тим не менше, актуальність цих даних може бути невідповідною реальному прогресу, адже наразі Україна розробила Плани управління річковими басейнами згідно із запланованим часовою шкалою у 2024 році, втім цей індикатор не оновлений Державною службою статистики. Також загальний прогрес України у досягненні ЦСР доступний у форматі інтерактивного візуального інструменту представленого у рамках Звіту про сталий розвиток 2025, підготовленим Мережею рішень сталого розвитку, за винятком тих цілей за якими неможливо зібрати показники через відсутність даних під час воєнного стану.

Згідно даних представлених у Звіті про сталий розвиток, незважаючи на війну, Україна посідає досить високі позиції у загальному списку країн щодо досягнення ЦСР - 42 сходинка у рейтингу зі 167 країн, а оцінка індексу ЦСР досягла 75,74 бали, що може бути інтерпретовано як відсоток досягнення усіх ЦСР на національному рівні. Одним із завдань цієї роботи є оцінка впливу війни в Україні на сталий розвиток та ролі України у глобальних цілях сталого розвитку, Мережа рішень сталого розвитку вимірює цей індикатор як “індекс побічних ефектів” (spillover score) які оцінює побічні ефекти за наступними трьома напрямками: екологічний та соціальний вплив, що втілюється в торгівлі, економіці та фінансах, а також безпеці. Вищий бал означає, що країна спричиняє більше позитивних і менше негативних побічних ефектів [60]. Індекс побічних ефектів для України складає 92,04 бали, що вказує на низький рівень негативного сліду України для інших країн у досягненні їх ЦСР, однак цей показник не враховує національний прогрес за ЦСР. Незважаючи на досить високий бал, у рейтингу “побічного ефекту”

[56] Україна посідає лише 73 місце, а лідують список - С'єрра Ліоне, Трінідад та Тобаго, Мадагаскар та інші країни чие місце у рейтингу досягнення ЦСР [55] є низьким порівняно з Україною (128, 126 та 158 відповідно). Такий парадокс можна пояснити тим, що країни, що розвиваються мають нижчий рівень експорту та імпорту, не мають великих корпорацій міжнародного значення, а отже мають нижчий вплив на глобальну економіку. Також у більшості випадків у країнах що розвиваються сфери виробництва та транспорту не є достатньо прогресивними, а отже ці країни залишають порівняно невеликий карбоновий слід та мають низький негативний вплив на глобальне довкілля.

Попри високі показники України щодо досягнення ЦСР, які наводяться у Звіті, варто заглибитись у індикатори та їх досягнення на національному рівні від початку повномасштабного вторгнення. Основну увагу буде приділено відкату у цілях що стосуються довкілля та кліматичних змін, тим не менше їх кроссекторальний вплив перетинається із іншими ЦСР.

Війна росії проти України уражує довкілля на багатьох рівнях, а також значно знижує спроможність протидіяти кліматичним змінам. Особливо помітним у короткостроковій перспективі є негативний вплив на ЦСР 6 за якою, як було зазначено вище, прогрес показників був одним з найкращих в Україні. Доступ до чистої та питної води у прифронтових громадах залишається нагальним питанням й наразі, особливо гострою ця проблема є для південних областей України (Херсонська, Миколаївська та Дніпропетровська області), які найбільше постраждали після підриву Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року, наслідком чого стало затоплення лівого берега річки Дніпро та одночасно екстремальна посуха на правому березі. Наслідки цієї екологічної катастрофи наочно демонструють взаємозалежність між цілями сталого розвитку: внаслідок посухи страждають ґрунти (наприклад, стають непридатними для ведення аграрної діяльності), через що було незворотно втрачено унікальні види флори та фауни, яка проживала під водою. За даними Довкіллевої програми ООН (UNEP) за 2024 рік, близько 700 000 людей у південних регіонах втратили доступ до безпечної питної води, а якість ґрунтових і підземних вод суттєво погіршилася через

потрапляння у воду нафтопродуктів, металів і органічних сполук. Порушення гідрологічного режиму також вплинуло на функціонування екосистем Нижнього Дніпра, що прямо пов'язує деградацію ЦСР 6 із відкатом за ЦСР 14 та 15.

За даними Міжнародної енергетичної агенції лише за період 2022-2023 років понад 50 % енергогенерувальних потужностей України було пошкоджено або виведено з ладу. Втрата Каховської ГЕС, знищення підстанцій і мереж суттєво обмежили доступ до електроенергії у прифронтових регіонах, тоді як необхідність стабілізувати енергосистему змусила уряд тимчасово збільшити використання викопного палива.

За ЦСР 13 за увесь період роботи над цією ціллю на національному рівні в Україні не відбулось значних зрушень, тим не менше відбувся значний відкат у цій ЦСР, адже війна спричинила щонайменше 175 млн тон CO₂-еквіваленту [26] додаткових викидів через пожежі, вибухи, руйнування будівель, транспортування військової техніки, тощо, які за обсягами можна порівняти із щорічними викидами середньої за територією та кількістю населенням європейською країною. Крім того, скорочення інституційної спроможності держави у сфері кліматичного моніторингу і зниження фінансування кліматичних проєктів фактично заморозили прогрес у виконанні Національного плану з енергетики та клімату.

ЦСР 14 у контексті воєнного часу має значний вплив не лише на національному, але й регіональному рівні, а саме для країн басейну Чорного моря - Румунія, Болгарія, Грузія та Туреччина. Згубна діяльність на окупованих росією територіях українських областей, які мають вихід до моря, призводить до забруднення вод Чорного та Азовського морів через вилив нафтопродуктів у води, вимирання морських видів, а ще однією небезпекою є морські міни. Неодноразово було зафіксовано випадки знаходження цих мін у водах країн Чорноморського басейну (наприклад, у Румунії).

В той же час мінування суходолу є однією з найбільших небезпек викликаних війною у довготривалій перспективі, Україна є найбільш замінованою країною світу - за даними Програми розвитку ООН близько 23% [36] усієї території України є замінованими, це близько 138 000 квадратних кілометрів [32]. Токсичні речовини

від замінування, вибуху боєприпасів та інших воєнних дій отруюють ґрунти та роблять їх непридатними для використання. Також за час повномасштабного вторгнення було знищено території природно-національних парків, що призвело до винищення біорізноманіття. Ці збитки докільню впливають на досягнення ЦСР 15 та значно відкинули Україну у досягненні показників для цієї цілі.

Таблиця 1. Порівняння глобальних цілей сталого розвитку та їх адаптація на національному рівні в Україні.

Ціль ООН (ЦСР)	Глобальна мета	Адаптована мета ЦСР в Україні	Ключові акценти української адаптації
6 “Чиста вода та санітарія”	Забезпечення універсального доступу та сталого управління водою та санітарією для всіх	Забезпечення якісного доступу до безпечної питної води, модернізація водопостачання та очищення стічних вод	Відновлення водної інфраструктури, контроль забруднення річкових басейнів, впровадження басейнового управління.
7 “Доступна та чиста енергія”	Забезпечення доступу до сталої, сучасної енергії та надійної енергії для всіх	Енергетична незалежність енергетична модернізація, розвиток відновлюваної енергетики, енергоефективність	Децентралізовані системи генерації, «зелена» відбудова, реформування енергоринку за стандартами ЄС
13 “Боротьба зі зміною клімату”	Вжити термінових заходів для протидії зміні клімату та її наслідкам	Скорочення викидів парникових газів	Скорочення викидів парникових газів, інформування громадськості про зміни клімату та їх наслідки
14 “Життя під водою”	Збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів для сталого розвитку	Відновлення Чорного й Азовського морів, зменшення військового та промислового забруднення	Ліквідація наслідків війни, моніторинг морських екосистем, захист біорізноманіття прибережних зон

15 “Життя на суходолі”	Захищати, відновлювати та сприяти сталому використанню наземних екосистем, повернути назад процес деградації земель і зупинити втрату біорізноманіття	Розмінування , відновлення ґрунтів, лісовідновлення, екологічна реабілітація територій	Оцінка збитків довкілля, кадастр пошкоджених земель, моніторинг процесів відновлення

Примітка: складено автором на основі Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (2017)

Таблиця 1 пропонує порівняльний аналіз глобальних Цілей сталого розвитку у сфері довкілля та протидії зміні клімату і їх адаптації в Україні та демонструє значну подібність загальної структури цілей, але відмінність у підходах до реалізації та моніторингу. Глобальна система ЦСР спрямована на забезпечення водної безпеки, енергетичної трансформації, збереження природних ресурсів, екосистем та кліматичної стабільності (цілі 6, 7, 13, 14, 15). В українському контексті ці цілі зберігають свою логіку, але переосмислюються крізь призму війни, післявоєнного відновлення та євроінтеграційного курсу. Україна не створює нових цілей, проте адаптує зміст існуючих, роблячи акцент на енергетичній незалежності, відновленні екосистем, подоланні наслідків забруднення навколишнього середовища спричиненого воєнними діями, зменшенні вразливості до кліматичних ризиків і підвищенні ефективності використання природних ресурсів. Наприклад, ЦСР 6 «Чиста вода та санітарія» в Україні поєднує завдання доступу до питної води з реконструкцією водопровідно-каналізаційної інфраструктури у громадах, зруйнованих війною, а також із контролем за станом річкових басейнів. Ціль 7 «Доступна та чиста енергія» трансформується у напрямі зміцнення енергетичної безпеки, розвитку децентралізованої генерації, розширення частки відновлюваної енергетики та модернізації мереж. ЦСР 13

«Боротьба зі зміною клімату» підкріплюється ухваленням рамкового кліматичного закону, інтегрованого енергетично-кліматичного плану і створенням системи моніторингу, звітності та верифікації. Ціль 14 «Життя під водою» зосереджується на проблемах Чорного та Азовського морів, постраждалих від воєнного забруднення, тоді як ЦСР 15 «Життя на суходолі» охоплює питання розмінування, відновлення ґрунтів, відновлення лісів і моніторингу втрат біорізноманіття. Адаптація екологічних цілей в Україні набула комплексного характеру, поєднуючи екологічну, безпекову та гуманітарну складові.

Висновки до Розділу 1

Ключова відмінність української моделі полягає в інтеграції екологічних цілей у механізми євроінтеграційних реформ і державних політик, які частково фінансово підтримуються програмами міжнародної технічної допомоги. Це створює унікальний прецедент, коли глобальні орієнтири сталого розвитку набувають інструментального значення, а виконання екологічних реформ і прийняття законодавчих актів перетворюється на вимірюваний критерій успішності державної політики. Серед досягнень можна відзначити імплементацію регламентів ЄС щодо промислового забруднення, запровадження принципів REMIT (Regulation on Wholesale Energy Market Integrity and Transparency) на енергетичному ринку, розробку концепції дерогацій процедур оцінки впливу на довкілля (ОВД) і стратегічної екологічної оцінки (СЕО), а також ухвалення рамкового кліматичного закону. Ці кроки свідчать про перехід України від декларативного до практичного підходу, у якому Цілі Сталого Розвитку виконують роль інституційної основи для модернізації екологічного управління відповідно до стандартів ЄС.

Україна не запроваджує нових екологічних цілей сталого розвитку, проте формує низку унікальних підцілей, яких немає в глобальній системі, зокрема, зменшення воєнного забруднення, екологічна безпека у процесі розмінування, відновлення деградованих земель, оцінка екологічних збитків і розвиток механізмів «зеленої» відбудови. Попри прогрес, актуальними залишаються такі

виклики як недостатня координація між органами влади, обмежена наявність даних та доступу до них, низький рівень цифровізації моніторингу та потреба у посиленні незалежності екологічних інституцій.

Проаналізувавши теоретичні підходи та динаміку індикаторів, можна стверджувати, що до повномасштабної війни росії у 2022 році Україна демонструвала помітний прогрес у формальному наближенні законодавства до екологічного acquis ЄС, однак цей прогрес спирався на обмежену інституційну спроможність і залишкове фінансування довкілля. Війна загострила та підкреслила наявні виклики, а саме те, що прямі екологічні збитки накладаються на раніше невирішені проблеми екологічної відповідальності, контролю та прозорості даних, створюючи ризик довгострокового регресу за ЦСР. Таким чином, цей розділ окреслив аналітичну рамку дослідження та показав, що питання досягнення екологічних цілей сталого розвитку в Україні неможливо розглядати окремо від інституційної стійкості та євроінтеграційних зобов'язань.

РОЗДІЛ 2. Порівняльний аналіз кейс-стаді екологічного відкату

2.1. Вплив активної фази громадянської війни на довкілля та сталий розвиток: кейс-стаді Ємену

Ємен є показовим прикладом того, як поєднання тривалої громадянської війни, слабких інститутів та високої кліматичної вразливості призводить до системного відкату від довкіллевих цілей сталого розвитку. Ще до ескалації конфлікту у 2014–2015 роках країна посідала одні з найгірших позицій у світі за показниками людського розвитку й бідності, напередодні війни Ємен був 153-м у рейтингу за індексом людського розвитку [64], 138-м за рівнем крайньої бідності [65] та 172-м за освітою, а Світовий банк відносив його до групи країн із низьким рівнем доходу. За оцінкою Програми розвитку ООН, війна відкинула країну назад щонайменше на два десятиліття, а в разі її продовження до 2030 року затримка може сягнути близько сорока років, що прямо вказує на те, що Ємен не зможе досягти жодної з ЦСР у встановлені строки [21].

Збройний конфлікт у Ємені розпочався після хвилі протестів Арабської весни 2010–2011 років, спрямованих проти багаторічного авторитарного режиму Алі Абдалли Салеха, влада формально перейшла до його заступника Абд Раббу Мансура Хаді. Політичний перехід виявився нестабільним, адже тимчасовий уряд не виконав очікувань щодо реформ, а загострення регіональних та релігійних ліній розколу лише посприяло подальшій ескалації. У 2014 році шіїтський рух хути захопив столицю Сана, Хаді був змушений втекти, а в 2015 році в конфлікт відкрито втрутилася коаліція на чолі з Саудівською Аравією, у свою чергу, врівноважена підтримкою хуситів з боку Ірану. Таким чином внутрішня громадянська війна набула регіонального виміру, що перетворило Ємен на арену затяжного конфлікту гуманітарні наслідки якого оцінюють як одні з найгірших в світі [21].

Водна криза та деградація земель у Ємені демонструють граничний сценарій відкату від ЦСР 6 (чиста вода та санітарія) і ЦСР 15 (суходіл та екосистеми суші). Ще до війни Ємен відносили до найбільш вододефіцитних країн світу, але збройний конфлікт погіршив ситуацію, зробивши її не лише структурною

проблемою, а й гострою гуманітарною кризою. На момент загострення війни лише близько половини міських мешканців мали доступ до водопостачання, а в сільській місцевості - орієнтовно 40 % населення [21, с. 224]. Водночас запаси підземних вод швидко вичерпувалися як у міських, так і в сільських регіонах до чого додалися наслідки років політичної недбалості, корупції, нерационального використання аграрних і пасовищних земель та «гонки за водою» між різними племінними групами [49, с. 10], підкреслюючи масове перекачування води з природних свердловин до стану фактичного вичерпання.

Руйнування водної та санітарної інфраструктури під час війни перетворило структурний дефіцит води на катастрофічну нестачу безпечної питної води. Авіаудари та бої протягом багатьох років знищили значну частину систем водопостачання та каналізації, що призвело до однієї з наймасштабніших епідемій холери в новітній історії. За даними Міністерства охорони здоров'я Ємену, між квітнем 2017 року та вереснем 2018 року було зареєстровано понад 1,2 млн підозрюваних випадків холери та 2 510 смертей, а приблизно 19,3 млн людей залишилися без доступу до чистої води й належної санітарії [21, с. 224]. Тут варто зазначити, що дані санітарні проблеми не є релевантними для порівняння із досвідом України, адже лише 27,2 % сільських домогосподарств мають належні, не спільні туалетні приміщення, близько половини мають доступ до водних джерел, і саме в таких умовах вибухнула епідемія холери 2016–2018 років, яка спричинила понад 1,4 млн захворювань [49, с. 10], тим не менше, ці дані наочно демонструють як війна загострила наявні проблеми.

Водна криза тісно переплетена з деградацією земель та опустелюванням, які безпосередньо підривають досягнення цілей щодо сталого використання суходолу та продовольчої безпеки, що є особливо важливим для Ємену як для країни 90% водних ресурсів якої використовуються для обробки сільськогосподарських земель [49, с. 7]. На відміну від Ємену, який є переважно аграрною економікою, Україна є промислово-аграрною країною із сильним акцентом на сільському господарстві, тож проблема деградації сільськогосподарських земель та необхідність належної водної інфраструктури для їх обробки є критично важливим чинником для обох

країн. Такі шоківі події як війна або посухи (які також можуть утворитись внаслідок війни, як буде розглянуто далі) мають значний вплив на аграрну та, як наслідок, економічну сфери.

Попри глибокі відмінності в гідрологічному контексті, війна в обох країнах радикально загострює вразливість ЦСР 6 (чиста вода та санітарія) і ЦСР 15 (суходіл та екосистеми суші), хоча стартові умови й інституційна реакція відрізняються. Україна входила в період конфлікту з формально добре розвиненою системою централізованого водопостачання, яка охоплює більшість території країни, тим не менше однією з хронічних структурних проблем є факт того, що понад 30 % водогонів перебувають в аварійному стані, що спричиняє значні втрати води в мережах, а тарифи на воду в кілька разів нижчі, ніж у середньому по ЄС, що не дозволяє реалізувати модернізацію мереж водопостачання й унеможливорює економне використання водного ресурсу [40].

З початком війни у 2014 році, а згодом повномасштабного вторгнення 2022 року, водопостачання в багатьох східних та південних регіонах було перервано або стало вкрай ненадійним. Однак, на відміну від Ємену, де поєднання абсолютного дефіциту водних ресурсів, руйнування інфраструктури й краху державних інститутів призвело до неможливості відновити попередній рівень добробуту та екологічної стійкості, Україна зберігає відносно ресурсну базу та функціональну систему управління водами, що дає більше простору для адаптаційних рішень, навіть попри війну.

У Ємені за умов хронічної фінансової кризи й політичної фрагментації уряд втрачає можливість реагувати на кліматичні ризики, а пріоритети зміщуються на військові потреби й мінімальну гуманітарну підтримку. Моделювання Світового банку за допомогою CGE-моделі ЦСР [44] підтверджує, що саме трикутник «конфлікт - слабе врядування - інфраструктурний дефіцит» є головною перешкодою для будь-якого прогресу у виконанні цілей сталого розвитку до 2030 року. У базовому сценарії з траєкторією стагнації, коли значного покращення ситуації з безпекою не відбувається, поліпшення показників добробуту мінімальне. Натомість лише за умови згортання конфлікту, зміцнення врядування та

масштабної підтримки донорів можливе суттєве зниження бідності й покращення умов життя до 2030 року, причому найбільшу віддачу, за висновками дослідження [44], дають інвестиції в інфраструктуру та людський капітал.

У випадку України війна також посилює кліматичні ризики через руйнування гідротехнічної та енергетичної інфраструктури, збільшення викидів парникових газів унаслідок пожеж та бойових дій, тощо. Однак інституційні рамки Європейського зеленого курсу й зобов'язання за водною та кліматичною *acquis* ЄС створюють потужний зовнішній стимул не відмовлятися від ЦСР 13 (боротьба зі змінами клімату), а скоріше перепрограмувати політики адаптації та відновлення. Російсько-українська війна вже відкинула країну назад у досягненні низки ЦСР, але водночас формує нові можливості для інтеграції питань відбудови, кліматичної стійкості та водної безпеки в єдину рамку політики [51].

Критичним викликом, який постає як перед Україною, так і Єменом є збір та використання екологічних даних у зоні конфлікту для документації наслідків війни для довкілля та злочинів війни проти довкілля. У випадках обох країн збір даних у зоні бойових дій є вкрай складним, наявні дані мають дуже низьку якість і фрагментарність, часто збираються лише для окремих проєктів або на рівні окремих районів і не консоліднуються в національні системи моніторингу.

Дослідники вбачають певний потенціал використання громадянської науки й моніторингу соціальних мереж для фіксації екологічних інцидентів В Ємені [44, с. 226], втім такі дані часто емоційно й політично забарвлені, а їхня наукова надійність залишається дискусійним та проблемним питанням.

З погляду ЦСР це означає, що в Ємені зруйновані не лише матеріальні інструменти екологічного управління, а й інформаційна основа для планування й підзвітності. Без якісних даних неможливо ні оцінити шкоду довкіллю, ні розробити політики відновлення, ні аргументувати претензії щодо компенсації чи притягнення до відповідальності за екологічні злочини. В умовах громадянської війни, де існують паралельні центри влади, а міжнародні правові механізми обмежені, збирання й використання таких даних для міжнародних судових і

договірних процедур є ускладненим і часто не має прямого виходу на міжнародні інституції.

Порівняння з Україною демонструє, що війна може одночасно руйнувати й стимулювати інституційні рамки екологічного управління. З одного боку, українські довкілєві реєстри (ОВД, СЕО, тощо) частково закриті через військовий стан та з міркувань безпеки, а збирання доказів екологічних злочинів залишається фрагментарним і не повністю систематизованим, попри активність окремих державних органів, міжнародних місій і громадських організацій. З іншого боку, Україна має зовнішнього агресора і перебуває у стані війни з іншою державою, що надає ширші можливості інтегрувати екологічні дані в рамки міжнародних правових та судових механізмів у майбутньому, наприклад, компенсаційні механізми або практики міжнародних судів. Цим Україна суттєво відрізняється від Ємену, де конфлікт є внутрішнім, а відповідно юридичні канали зовнішньої підзвітності за екологічні злочини є більш обмеженими.

У сфері управління водними ресурсами в Україні, навіть під час війни, варто відзначити прогрес, що відбувся на інституційному рівні - затвердження планів управління річковими басейнами на період 2025–2030 українським урядом у 2024 році згідно постанови, яка була ухвалена ще у 2017 році. Важливим фактором тут став зовнішній європейський стимул, чого не можна застосувати до кейсу Ємену.

Крім державних інститутів, важливу роль відіграють неурядові та гуманітарні актори, які частково компенсують інституційні розриви у сфері води та санітарії. В українському контексті дані WASH-кластеру свідчать, що 72 % партнерів, які забезпечують доступ до води є національні НУО, а основний обсяг реагування припадає на прифронтові регіони Харківщини та Дніпропетровщини, де люди найбільше потерпають від руйнувань інфраструктури та відключень електроенергії [2]. Це не лише пом'якшує гуманітарні наслідки війни, а й створює певну інфраструктуру даних (дашборди, звітність, карти), яка, за умови належної інтеграції з державними системами, може стати основою для моніторингу прогресу за ЦСР 6.

У Ємені ситуація із залученням неурядових та гуманітарних акторів є кардинально іншою - міжнародні організації фактично утримують сектор WASH від повного колапсу, під проводом UNICEF діє WASH Cluster. Паралельно такі організації, як Oxfam, CARE, Норвезька рада у справах біженців та інші, забезпечують цистерновану доставку питної води, будівництво й ремонт туалетів і систем водовідведення, встановлення невеликих систем очищення/опріснення води, роздачу гігієнічних наборів і кампанії з гігієни у громадах та таборах ВПО, працюючи через місцевих партнерів. Фінансову цих втручань частково створюють Світовий банк та агенції ООН через надзвичайні проєкти у сфері здоров'я, харчування та водопостачання, які спрямовані не лише на безпосереднє надання послуг, а й на збереження базової спроможності місцевих водних і санітарних служб як мінімального фундаменту для майбутньої відбудови.

Кейс Ємену демонструє, що за поєднання війни, слабкого врядування й високої кліматичної вразливості водна криза, деградація земель, руйнування інститутів екологічного управління та розпад системи екологічних даних роблять майже неможливим досягнення ЦСР. На противагу цьому, український досвід на тлі показує менш песимістичний сценарій, де війна також відкидає назад у досягненні екологічних цілей, але збереження функціонуючих інституцій, зовнішніх стимулів у вигляді інтеграції до ЄС і потенціалу використання міжнародних правових інструментів залишає простір для того, щоб перетворити надолужити втрати у процесі післявоєнного відновлення та переосмислити траєкторію сталого розвитку. Саме використання наявних зовнішніх стимулів та міжнародних правових інструментів для притягнення винних до відповідальності за злочини проти довкілля є важливим потенціалом у досягненні сталості, яким українські інституції не мають нехтувати.

Приклад Ємену окреслює крайній сценарій, у якому поєднання затяжної війни, гуманітарної катастрофи та слабких інститутів веде до майже повного провалу у сфері досягнення довкіллевих цілей сталого розвитку, для України цей досвід є радше попередженням, ніж моделлю для наслідування. Наступний кейс Боснії та Герцеговини продемонструє іншу конфігурацію ризику, не стільки

тотальне руйнування, скільки застрягання у постконфліктній стагнації, коли складна конституційна архітектура, фрагментація повноважень і слабе верховенство права блокують реалізацію екологічної політики, попри формальний рух у бік ЄС та наявність фінансової й технічної допомоги.

2.2. Пост-конфліктна стагнація екологічної політики та сталого розвитку: кейс-стаді Боснії та Герцеговини

Політична та інституційна специфіка Боснії і Герцеговини є ключем до розуміння того, чому екологічна політика й досягнення довкіллевих ЦСР у країні фактично застрягли в сірій зоні між формальною євроінтеграцією та реальною відсутністю виконання. Після Дейтонських угод, які поклали край Боснійській війні, Боснія і Герцеговина є одночасно єдиною державою і конфедерацією двох автономних утворень - Федерації БіГ та Республіки Сербської, з третім окремим округом Брчко. В умовах багаторівневого врядування, де центральні інституції слабкі, а місцеві еліти використовують децентралізацію як інструмент збереження власних позицій, формальне наближення Боснії та Герцеговини до стандартів ЄС не перетворюється на дієву екологічну політику.

Навіть після реформи децентралізації, повноваження органів місцевого самоврядування є вкрай обмеженими, а найголовніше, що обмеженими є ресурси, які можуть бути використані на центральному рівні, особливо у сфері управління довкіллям. Так само як і в Боснії та Герцеговині в Україні є поширеною проблема переслідування власних інтересів місцевими елітами та виснаження через корупційні механізми і без того обмежені ресурси, які є на місцевому рівні, що сповільнює або унеможлиблює запровадження ефективних довкіллевих реформ.

Як поствоєнна держава Боснія і Герцеговина стикається із багатьма викликами, наприклад, внаслідок війни у 1992–1995 роках було фізично знищено земельну документацію, через що навіть через десятиліття після конфлікту країна залишається білою плямою на європейських картах деградації ґрунтів через відсутність надійних національних баз даних [39]. У таких умовах навіть добре виписані політики боротьби з деградацією земель (що також є наслідком воєнних дій на території країни) та ратифікація Конвенції ООН про боротьбу з

опустелюванням залишаються декларативними, адже складна адміністративна структура, слабка комунікація між рівнями влади та відсутність даних роблять імплементацію ЦСР 15 (щодо належного використання екосистем на землі) майже недосяжною.

Проблеми врядування відтворюються і в ширшому контексті постконфліктного планування. Дослідження демонструють, що повоєнна реконструкція в Боснії і Герцеговині стала набором нескоординованих між собою інтервенцій, які міжнародні донори та уряди здійснювали переважно керуючись власними політичними й економічними порядками денними та інтересами, а не довгостроковою стратегією сталого розвитку [34]. Відсутність єдиної концепції відбудови, яка б враховувала екологічні критерії, призвела до відновлення багатьох довоєнних та ресурсно неефективних моделей господарювання, включно з вугільною генерацією. Натомість екологічні інституції, моніторингові служби та просторове планування залишалися другорядною темою в умовах політичної боротьби за владу.

Така конфігурація влади безпосередньо впливає на розподіл міжнародного фінансування спрямованого на екологічні ініціативи, яке є критичним для досягнення довкілєвих ЦСР у країнах із низькою та середньою доходністю. Аналіз міжнародних потоків публічних коштів, спрямованих на довкілля, клімат та сталий розвиток у Боснії і Герцеговині у 2015–2020 роках демонструє, що країна отримала близько 545,6 млн дол. США екологічного фінансування, понад 99 % якого було спрямовано на воду, енергію, відходи та загальне управління довкіллям. Натомість сектори, важливі для збереження біорізноманіття, управління ресурсами та хімічної безпеки отримали менше 1 % загального фінансування [27, с. 6]. Значна частка цих коштів (близько 40 %) надається у формі кредитів, що підвищує боргове навантаження на країну, яка історично є виробляє незначну кількість парникових газів. Таке спотворення пріоритетів є ще одним проявом вибіркості фінансування, адже інфраструктура водопостачання або управління відходами модернізуються, тоді як системне посилення екологічних інституцій, моніторингу чи охорони природи залишається поза увагою.

В енергетичному вимірі Боснія і Герцеговина є однією з найбільш енергоємних економік Європи, її енергоємність більш ніж у чотири рази перевищує середній показник по ЄС, значною мірою через залежність від старих вугільних електростанцій [27, с. 1]. В рамках Договору про Енергетичне співтовариство країна зобов'язалася імплементувати Директиву 2001/80/ЄС щодо великих спалювальних установок існуючих ТЕС шляхом модернізації, або закриття блоків. На практиці ж виконання цих зобов'язань демонструє приклад вибіркової відповідності (*selective compliance*) зі стандартами ЄС. Боснія і Герцеговина ухвалила Національний план скорочення викидів, що охоплює сім вугільних блоків та один об'єкт на важкому мазуті однак, за даними щорічних звітів *Comply or Close*, у 2023–2024 роках сукупні викиди від вугільних ТЕС Західних Балкан, включно з Боснією і Герцеговиною, перевищували правові ліміти приблизно у 5–6 разів, що вказує на провал у застосуванні законодавства.

Якість повітря у Боснії і Герцеговині, а особливо у столиці Сараєво часто сягає небезпечних позначок, що спричинено структурними перевищеннями. Сараєво та інші великі міста країни регулярно входять до переліку найбільш забруднених у Європі в зимовий період, коли викиди від вугільних ТЕС накладаються на індивідуальне опалення вугіллям і дровами. За даними Європейського агентства з довкілля, у Боснії і Герцеговині діє мережа державних станцій моніторингу повітря, якою оперує Федеральний Гідрометеорологічний інститут, однак немає систематичного моніторингу ризиків для здоров'я населення, а отже, і пов'язаних з цим політик профілактики.

Показники якості повітря є важливим індикатором для України, в тому числі і під час війни, коли як у прифронтових і не тільки містах, рівень забрудненості повітря після обстрілів сягає небезпечних позначок для здоров'я. До того ж до повномасштабного вторгнення Україна так само залишалася залежною від вугільної генерації, а такі міста, як Кривий Ріг, Дніпро, Маріуполь були центрами концентрації забруднювачів повітря. Разом з тим, українська модель моніторингу поступово розвивалась за рахунок активної імплементации проєктів громадянської науки, наприклад, платформи на кшталт *SaveEcoBot* агрегують дані державних

станцій, міських мереж та сотень маловартісних сенсорів PurpleAir і власних SaveEcoSensor, створюючи відкриту інтерактивну карту якості повітря [54] й пов'язаних екологічних дозволів та реєстрів. У Києві та інших містах саме мережі громадських сенсорів використовувалися для фіксації піків забруднення під час ракетних атак, доповнюючи та іноді випереджаючи державну систему моніторингу. В Боснії і Герцеговині, навпаки, моніторинг значною мірою залишається доменом державних гідрометеорологічних інститутів із обмеженим громадським доступом до даних і слабким залученням громадян як активних суб'єктів екологічного контролю. Одним із засвоєних уроків тут є важливість активного залучення громадськості, що в свою чергу забезпечує контроль прозорості та підзвітності державних інституцій та якості впровадження ними довкіллевих політик.

Так само як і для України євроінтеграційний курс Боснії і Герцеговини формально передбачає імплементацію екологічного *acquis*, у тому числі директив щодо якості повітря, управління відходами, оцінки впливу на довкілля (ОВД) та охорони природи. Стратегія наближення законодавства щодо довкілля прямо визнає необхідність координувати впровадження та виконання норм ЄС між розрізненими інституціями й рівнями влади, тим не менше останні рекомендації Спільного підкомітету ЄС-Боснія і Герцеговина у сфері довкілля та енергетики наголошують, що країні досі бракує єдиного механізму призначення національних фокальних пунктів для міжнародних екологічних конвенцій, що означає впровадження *acquis* залишається завданням на папері.

Дослідження оцінки впливу на довкілля демонструють, що навіть при формальному ухваленні законів, сумісних із вимогами ЄС, реальна практика залежить від зовнішніх гравців, а саме Європейського Банку Реконструкції та Розвитку, ЄС та консультантів, які фактично навчають адміністрацію користуватися цими процедурами та заповнюють прогалини інституційної спроможності [31, с. 652]. Тобто замість внутрішньої мотивації до екологічного врядування спостерігається зовнішній стимул та проектно-орієнтований підхід. Аналогічні проблеми постають на шляху досягнення Цілей сталого розвитку, адже

стратегічні документи, пов'язані з Порядком денним до 2030 року, декларуються як сумісні з євроінтеграційними пріоритетами, але реальний прогрес уповільнюється політичною фрагментацією, відсутністю загальнонаціональної стратегії сталого розвитку та обмеженою координацією між рівнями влади [66].

Вищезгадану вибірккову відповідність (*selective compliance*) можна добре простежити на прикладі вугільної енергетики. Прагнення інтеграції з ЄС вимагає поетапного виведення з експлуатації застарілих ТЕС або принаймні радикального зниження їхніх викидів, тоді як локальні економічні й олігархічні інтереси наполягають на збереженні вугілля як джерела робочих місць та політичного контролю у вугільних регіонах. У результаті Боснія і Герцеговина одночасно декларує наміри кліматичної трансформації й підтримує проекти продовження роботи чи модернізації вугільних станцій, які, як і раніше масово перевищують ліміти викидів. Україна демонструє схожий ризик, адже до війни вугільні та індустриальні групи так само гальмували імплементацію екологічних директив, а процес декарбонізації відбувався у формі компромісів між міжнародними зобов'язаннями та внутрішніми інтересами. Водночас плани масштабної відбудови після 2022 року, очікуваний обсяг фінансування з боку ЄС і міжнародних фінансових інституцій та статус країни-кандидата створюють в Україні значно сильнішу мотивацію до зеленої трансформації, ніж це було в Боснії і Герцеговині у 2000–2010-х роках.

Окремий пласт становить досвід екологічного відновлення, який аналізують українські автори, розглядаючи Боснію і Герцеговину як важливий приклад для відновлення України. Дослідження поствоєнного сталого розвитку територій показує, що екологічно значущі дії в Боснії і Герцеговині відбуваються в умовах суперечливих рішень, корупційних практик і браку прозорості. Тим не менше було розроблено екологічну стратегію BiH ESAP 2030+, реалізовано декілька проєктів UNDP зі сталості природно-заповідного фонду, а також відбувається активне просування екотуризму [22, с. 356]. Автори наголошують, що навіть за наявності досить сучасних стратегічних документів процес імплементації залишається

складним і повільним, а технічну допомогу донорів часто не супроводжує системне посилення національних екологічних інституцій.

Приклад Боснії і Герцеговини для України демонструє щонайменше два важливих уроки. Поєднання складної політичної реформи децентралізації, спадку олігархічної економіки та зовнішньої донорської залежності може легко створити сценарій застиглої постконфліктної екологічної траєкторії, коли застарілі промислові й енергетичні потужності продовжують працювати, а екологічне право залишатиметься слабким і неможливим для застосування. Боснія і Герцеговина демонструє, що формальна інтеграція Цілей сталого розвитку та європейського аспису, значні обсяги міжнародного фінансування й тривала присутність міжнародних організацій самі по собі не гарантують руху в бік сталості, якщо внутрішні інституції залишаються слабкими, а екологічні пріоритети слугують інструментом маніпуляцій для політичних еліт.

Також важливим досягненням для України порівняно із Боснією та Герцеговиною є українська практика відкритих екологічних даних, громадянського контролю та сильного громадянського суспільства, які виступають механізмом постійного тиску на владу щодо реального, а не декларативного виконання довкіллевих зобов'язань перед ЄС та досягнення Цілей сталого розвитку. Якщо після війни Україна обмежиться простим відновленням старих вугільних і промислових активів, доповнивши це формальною імплементацією норм ЄС без належного контролю, вона ризикує повторити боснійську модель, яка поєднує застарілі потужності та слабе право. Приклад Боснії та Герцеговини наголошує на необхідності наявності спроможних інституцій, які здатні не лише продукувати стратегії, але й мати наявну адміністративну та управлінську спроможність для їх імплементації.

2.3. Вплив демократичного відкату та інституційної слабкості на довкілльєву політику та сталий розвиток: кейс-стаді Бразилії

Останнім кейсом, який буде проаналізовано у цій роботі стане Бразилія, що логічно зміщує фокус від постконфліктної стагнації у слабкій, фрагментованій державі до прикладу великої демократії середнього рівня доходу, яка формально

не переживає війни, але за кілька років політичного дрейфу в бік популізму змогла майже обнулити досягнення у сфері охорони довкілля та виконання частини цілей сталого розвитку. Якщо у Боснії і Герцеговині головним обмеженням виступає конституційно закріплена інституційна слабкість, то у Бразилії - це свідомий демонтаж вже створених інституційних механізмів екологічної політики та участі громадськості.

Демократичний відкат у Бразилії пов'язують насамперед з приходом до влади Жаїра Болсонару та подальшим ширшим процесом ерозії демократичних інститутів. Аналізуючи події, кульмінацією яких став штурм урядових будівель 8 січня 2023 року, коли прихильники экс-президента намагалися оскаржити результати виборів, наочно продемонструвало як популістський лідер з авторитарними нахилами послідовно делегітимізував опонентів, а також підірвав довіру до виборчих інститутів та норм мирної передачі влади [50, с. 16]. Демократичний відкат не обов'язково означає миттєвий переворот, а навпаки поступове послаблення або демонтаж інституцій, що забезпечують плюралізм, механізми стримувань і противаг, незалежну судову владу та можливість опозиції діяти в межах правової системи [50, с. 14]. Для бразильського випадку ключовим моментом є роль виконавчої влади, а саме концентрація повноважень у руках президента, використання поляризації та морального поділу суспільства на "простий народ" і "корумповані еліти", які дозволили виправдовувати атаки на інститути контролю починаючи від Верховного суду і закінчуючи незалежними правовими регуляторами [50, с. 19].

У цьому контексті екологічна політика виявилася однією з перших сфер, де ослаблення системи стримувань і противаг набуло матеріального виміру. Бразилія, яка ще менш ніж за десятиліття до того слугувала прикладом країни, яка успішно веде боротьбу з бідністю, зниженням вирубки лісів та націлена на економічне зростання, за Болсонару перетворилася на глобального відстаючого актора у сфері екологічного врядування, через те що уряд цілеспрямовано послабив регуляції, що стримували незаконне лісокористування, видобуток корисних копалин та аграрну експансію [24, с. 512].

Демонтаж інститутів у сфері захисту довкілля почався із Федерального агентства з охорони довкілля (IBAMA), відповідального за контроль за дотриманням природоохоронного законодавства. У 2019 році бюджет агентства скоротили приблизно на чверть, а фінансування запобігання та контролю лісових пожеж зменшили на 23 %, попри зростання кількості пожеж в Амазонії. У 2020–2021 роках уряд продовжив урізати бюджет, в той час аналітики фіксували падіння видатків на моніторинг і гасіння пожеж на 9,8 % у 2020 році і на 27,4 % у 2021 році, на додаток до чого почалось скорочення бюджетів агенцій відповідальних за біоконсервацію та охорону природно-національних парків. За даними громадських організацій, з 2019 по 2020 рік фінансування IBAMA скоротили на 30 % [33]. Подальші бюджетні рішення після участі Болсонару в кліматичному саміті лише поглибили негативні тенденції, знизивши витрати на моніторинг довкілля до рівня недостатнього навіть для базового виконання мандату.

Паралельно відбувалося цілеспрямоване ослаблення інституцій, які координували виконання Порядку денного 2030, наприклад, Національна комісія зі сталого розвитку, створена у 2016 році як майданчик для узгодження пріоритетів, перегляду законодавства та координації політик між міністерствами й різними рівнями влади, була розпущена президентським декретом 2019 року, а її функції формально розподілили між різними органами, що фактично означало втрату політичної ваги та цілісного підходу [46, с. 63]. За оцінкою Робочої групи громадянського суспільства з Порядку денного 2030, станом на початок 2020-х років у 88 % екологічних цілей сталого розвитку не було зафіксовано прогресу, більше того понад третина цілей перебували у стані регресу, а ще третина – під загрозою чи стагнували [46, р. 52]. Таким чином, демократичний відкат проявлявся не лише у сфері виборчої політики чи правосуддя, а й у цілеспрямованому відході від інституційної логіки, закладеної в Цілі сталого розвитку.

Важливо, що атака на екологічні інституції супроводжувалася конфронтацією з науковою спільнотою. Дослідження про демократичний відкат показують, що ключовою стратегією популістських правих режимів є намагання делегітимізувати експертні знання, а також часто маргіналізувати університети і

інші академічні установи, які критикують державну політику. У бразильській практиці це проявлялося у конфліктах із науковими установами, які аналізували дані про вирубку лісів та викиди, у спробах поставити під сумнів достовірність супутникових даних та у скороченні фінансування дослідницьких програм у сфері довкілля. На цьому тлі саме громадянське суспільство та локальні рухи знову почали відігравати важливу роль у поєднанні екологічних вимог з вимогами до демократичної участі. Активну участь у цих рухах відігравали спільноти корінних народів, а також коаліції менших громадських організацій, які об'єднались аби посилити свій вплив та організовано заявити про свою позицію, наприклад, Observatório do Clima, яка активно бере участь у судових позовах проти уряду через послаблення кліматичних зобов'язань і тим самим прямо пов'язує екологічні стандарти з вимогами прозорості та верховенства права. У період Болсонару активна громадськість частково зіткнулася з різким звуженням простору для участі, що є чітким індикатором скорочення інклюзивності та демонтажу механізмів участі громадян у довкіллевій політиці [24, с. 517].

У розрізі громадської участі та ролі науки в довкіллевому врядуванні досвід Бразилії можна порівняти з Україною. Українська наука в цілому та екологічні дослідження зокрема хронічно недофінансовані, витрати на дослідження і розробки у 2022–2023 роках становили близько 0,33 % ВВП, тоді як середній показник для ЄС перевищує 2 % ВВП. Звісно варто брати до уваги, що повномасштабна війна додатково змістила пріоритети в бік посилення оборонного бюджету, що об'єктивно обмежує ресурс для науки та екологічної політики. Водночас в Україні активно розвивається громадянська наука у сфері довкілля, наприклад, вищезгадана платформа SaveEcoBot агрегує дані державних, приватних і громадських станцій моніторингу якості повітря, води, радіації та викидів, стаючи по суті першою екологічною системою в країні. Паралельно триває розвиток мережі громадянського моніторингу EcoCity, яку екологічні організації прямо називають критично важливою для інформування населення в умовах воєнних ризиків та аварій. Українська ситуація частково нагадує бразильську, адже так само як і в Бразилії формальні державні наукові та моніторингові інституції є слабкими,

але існують альтернативні, громадянські інфраструктури даних. Основною різницею є те, що в Україні, на відміну від Бразилії, це відбувається не через свідомий демонтаж, а через обмеженість ресурсів та пріоритет оборони, проте ризик політичних атак на ці інфраструктури залишається актуальним (зокрема через закриття екологічних реєстрів чи обмеження доступу до даних про довкілля).

На міжнародному рівні бразильський демократичний та екологічний відкат викликав змішану реакцію, так само як і для України ЄС виступив каталізатором позитивних змін через регуляції у сфері торгівлі. ЄС продовжували купувати продукцію секторів, що прямо пов'язані з вирубкою лісів, а саме аграрний експорт та видобувні галузі. Саме страх посилення вирубки Амазонії зробив екологічний вимір одним із головних аргументів у небажанні ЄС ратифікувати угоди про вільну торгівлю між ЄС та економічним союзом держав в Південній Америці (Mercosur). Екологічні організації та окремі уряди, насамперед Франції, послідовно наголошували, що збільшення імпорту бразильської яловичини, сої та інших товарів без відповідного дотримання жорстких екологічних вимог посилить тиск на тропічні ліси та підриватиме європейську зелену політику.

Зі зміною політичного керівництва та поверненням Лулу да Сілви до влади частину курсу вдалося скоригувати, що є показником впливу політичної волі. Уряд Лулу да Сілви відновив роботу Фонду Амазонії, який було заблоковано в 2019 році, відкривши шлях до відновлення внесків Норвегії, Німеччини та інших донорів, включно з новими зобов'язаннями на десятки мільйонів доларів США [38]. Було оголошено й деталізовано план досягнення нульової вирубки лісів Амазонії до 2030 року, у тому числі через посилення правоохоронних заходів проти екологічних злочинів. Уже в перші місяці нового уряду рівень вирубки в Амазонії почав суттєво спадати, а за даними супутникового моніторингу, у першій половині 2023 року скорочення сягало приблизно третини порівняно з 2022 роком, а наприкінці року втрати лісів були майже на 50 % нижчими, ніж роком раніше [52], до 2025 року рівень вирубки в Амазонії досяг найнижчих за понад десятиріччя показників. Водночас Лула скасував ослаблення кліматичних цілей, запроваджених Болсонару, і оголосив про підготовку оновленої, більш амбітної національно визначеної

внесеної цілі за Паризькою угодою [28]. Однак навіть цей частковий успіх не скасовує головного структурного висновку, що за кілька років політичного дрейфу можна відкотити значну частину екологічних досягнень і прогресу щодо Цілей сталого розвитку у країні, якщо інституції виявляються недостатньо стійкими до політичного втручання.

Для України цей приклад є не менш показовим, ніж кейси Ємену чи Боснії і Герцеговини, однак розглядає ще одну часову логіку. Якщо Ємен демонструє, як затяжна війна в умовах слабких інститутів може довести країну до структурної довкілцевої кризи, а Боснія і Герцеговина є прикладом постконфліктної фрагментації, яка блокує екологічну політику на десятиліття, то Бразилія показує, що навіть відносно розвинені інституції та формальний демократичний устрій не гарантують незворотності прогресу за Цілями сталого розвитку. Ризики для України можуть проявитися вже не на етапі воєнного стану чи раннього відновлення, а через кілька років існує ризик появи політичних сили, які будуть готові розміняти екологічні стандарти та інституційні запобіжники на швидке економічне зростання, зокрема за рахунок дерегуляції видобувних та енергоємних секторів, спрощення дозвільних процедур та тимчасового послаблення контролю за дотриманням екологічних процедур.

Щоб уникнути повторення бразильської траєкторії, Україні потрібні інституційні гарантії стійкості екологічної політики, а саме інституційна незалежність екологічних регуляторів і моніторингових органів, прозорі та відкриті екологічні реєстри, які не можна довільно закривати під приводом безпеки, а також стабільне базове фінансування науки та моніторингу. Паралельно важливо підтримувати й інтегрувати в офіційні політики інфраструктури громадянської науки, щоб вони не перетворювались на ініціативи, які легко ігнорувати або витіснити з порядку денного.

Бразильський досвід також показує, що міжнародний тиск сам по собі не гарантує корекції курсу, якщо він не супроводжується внутрішньою політичною мобілізацією та інституційною реформою. Навіть у випадку такої символічно важливої теми, як Амазонія, загрози блокування торговельних угод чи

призупинення донорських програм спрацьовують лише тоді, коли у країні є політичні актори, готові використати це вікно можливостей для відновлення та посилення екологічних інституцій. Для України це означає, що прив'язка післявоєнного фінансування та інтеграційних угод до зелених критеріїв і Цілей сталого розвитку може стати не тільки зовнішнім стимулом, але й внутрішнім ресурсом для зміцнення інституцій, також за умови, що громадянське суспільство й наукова спільнота збережуть спроможність впливати на політичний порядок денний.

Висновки до Розділу 2

Другий розділ продемонстрував, що кейси Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії репрезентують три відмінні, але взаємопов'язані сценарії екологічного регресу, які мають безпосереднє значення для України.

Ємен показує, як поєднання затяжної війни, водної кризи та слабкого врядування призводить до фактичного колапсу екологічних і соціальних цілей. Боснія і Герцеговина, як приклад постконфліктної держави зі складною та фрагментованою політичною системою, зупинилась у розвитку екологічних політик через вибіркове дотримання екологічного асquis ЄС, а також зберігла застарілу, забруднюючу енергетику. Врешті Бразилія, стала прикладом того як демократичний відкат і цілеспрямований демонтаж екологічних інституцій можуть за кілька років знищити попередні досягнення у сфері довкілля.

Порівняльний аналіз цих трьох прикладів дозволив виокремити типові ризики для України починаючи від небезпеки затяжного конфлікту й стагнації реформ до загрози сталих екологічних рішень на короткострокове економічне зростання, а також сформулювати аналітичну основу для рекомендацій третього розділу.

РОЗДІЛ 3. Механізми запобігання відкату від довкіллевих цілей в Україні

3.1. Інституційні та законодавчі прогалини українського довкіллевого законодавства

Під час повномасштабної війни перед українською екополітикою постає велика кількість викликів, які зокрема обумовлені стану довкілля та відповідно вичерпанням ресурсів, поглибленням кліматичної кризи та деградацією біорізноманіття. В той же час перед Україною постають зобов'язання інтегруватися в європейську «зелену» рамку та виконувати орієнтири ЦСР, насамперед у площині клімату, якості водних ресурсів, управління відходами та захисту екосистем.

Попри повномасштабну війну, Україна демонструє певний прогрес за комплексними індикаторами стану довкілля. За даними Environmental Performance Index (EPI), у 2022 році Україна посідала 52-ге місце серед 180 країн зі зведеним балом 49,6, тоді як у 2024 році піднялася на 41-шу позицію з показником 54,6 бала [20]. Ця динаміка свідчить про те, що навіть в умовах війни держава дотримується екологічного порядку денного, а частина реформ, започаткованих до 2022 року (у сфері ОВД, СЕО, управління відходами, та частково кліматичної та енергетичної політики), продовжує рухатися вперед. Утім, підвищення рейтингу не скасовує глибоких структурних проблем правозастосування, фрагментованості норм щодо відповідальності та значних розривів між цільовими орієнтирами України й ЄС.

У цій частині роботи буде проаналізовано наявну законодавчу та інституційну рамку в Україні у сфері охорони довкілля з метою подальшого вироблення рекомендацій щодо регуляторних змін необхідних для наближення українського екологічного законодавства до acquis ЄС, а також реальних механізмів дій, які сприятимуть ефективному застосуванню цієї регуляторної рамки. На сьогоднішній день державна політика України у сфері охорони довкілля вже має багатосторонню природу регуляторного впливу поєднуючи законодавчі, правові, інституційні, екологічні та фінансові інструменти. Цей розділ продемонструє взаємозалежність та вплив, який обґрунтовані екологічні політики

та їх ефективна імплементація може чинити на економіку країни, сприяючи її зростанню та позитивно відображаючись на інфраструктурі.

На конституційному рівні право громадян на безпечне довкілля закріплено у статті 50 Конституції України *“Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена”* [9], що вже задає базову вищу планку, ніж у більшості держав-членів ЄС, де таке право часто не сформульовано прямо на конституційному рівні, а в більшості орієнтується на документи ООН у сфері екологічних прав людини. Отже, зобов'язання України щодо напрацювання ефективного законодавства та розвитку спроможних інституцій у сфері довкілля закріплено на конституційному рівні та лише посилюється міжнародними зобов'язаннями України перед Європейським Союзом, ООН та іншими міждержавними організаціями.

Набуття статусу кандидата на членство в ЄС зробило питання наближення екологічного законодавства до *acquis* одним з ключових напрямів правової адаптації. Аналіз відповідності українського екологічного законодавства зобов'язанням за Угодою про асоціацію свідчить, що за останні роки Україна суттєво просунулась у сфері формального наближення розробивши базові стратегії, плани імплементації та адаптаційні плани за декількома секторами (вода, відходи, промислове забруднення, охорона природи). Сформовано базовий план адаптації екологічного законодавства до права ЄС, який охоплює, зокрема, 29 директив та регламентів у восьми секторах, що встановлюють правила й стандарти у сфері охорони довкілля та управління природними ресурсами [41, р. 51]. Таким чином європейське право виступає для України «демонстративним прикладом» якісного регулювання суспільних відносин та ефективної імплементації норм завдяки поєднанню правових механізмів і фінансових санкцій щодо держав, які не виконують стандарти.

Частина українських реформ, хоча й відображає структуру директив ЄС, зберігає значні розбіжності у рівні амбіцій, механізмах виконання та відповідальності за порушення екологічних вимог. Найбільш ілюстративним прикладом є Закон України «Про управління відходами», який дійсно став важливим кроком уперед, адже він імплементує ієрархію управління відходами, запроваджує європейську класифікацію відходів та закладає інституційну рамку для переходу від застарілої моделі захоронення до сучасних підходів переробки та повторного використання [43]. Водночас закріплена в ст. 37 ціль до 2035 року про повторне використання або переробку лише 25 % муніципальних відходів означає, що 75 % продовжать потрапляти на полігони, тоді як у ЄС Директива (ЄС) 2018/850 встановлює вимогу зменшити захоронення до 10 % або менше від загального обсягу муніципальних відходів [43, с. 64]. Таким чином, закон формально відтворює логіку європейської політики, але ставить перед собою менші цілі, що створює ризик застрягання у перехідному етапі з високою залежністю від полігонів.

Подібний розрив спостерігається у сфері зеленої енергетичної трансформації, переглянута Директива (ЄС) 2023/2413 (RED III) встановлює для ЄС обов'язкову ціль, щоб не менше 42,5 % частки складали відновлювані джерела енергії у кінцевому енергоспоживанні до 2030 року від загальної кількості, що також є ключовим елементом досягнення ЦСР, пов'язаних із кліматом та енергетичною безпекою. Українське ж законодавство не містить жодних юридично обов'язкових національних цільових показників щодо відновлюваних джерел енергії, існує лише проект Національного плану дій з відновлюваної енергетики до 2030 року (січень 2022 року) з цільовим орієнтиром 27 %, який так і не набув нормативного статусу [43, с. 64]. Такі кроки свідчать про стратегічну прогалину, адже з одного боку Україна декларує намір слідувати європейському курсу, але все ж залишає можливість для відкату в разі зміни політичних пріоритетів або посилення впливу лобі викопного палива, що може стати особливо відчутним в умовах післявоєнної відбудови та потенційного тиску щодо швидкого економічного відновлення та зростання.

Аналіз правових вимірів екологічної політики України показує, що за навіть наявності базової законодавчої рамки все ще зберігаються конкретні сірі зони у контролі за дотриманням стандартів, компенсації шкоди та використанні економічних інструментів. Система екологічного контролю залишається фрагментованою, а повноваження розподілені між Міндовкіллям, Державною екологічною інспекцією, галузевими відомствами та органами місцевого самоврядування, але немає чітко визначеної відповідальності між цими установами за досягнення цілей у галузях біорізноманіття, промислового забруднення, відходів чи викидів парникових газів. В той же час, механізми компенсації шкоди довкіллю лишаються переважно формальними, а існуючі методики розрахунку збитків часто критикують як застарілі. На жаль, реальне стягнення коштів у судах обмежується поодинокими випадками, які не змінюють поведінку великих забруднювачів. Найбільш значущою проблемою залишається те, що екологічний податок і платежі за негативний вплив не виконують своєї функції, адже їх ставки залишаються низькими, а значна частина надходжень потрапляє до загальних фондів бюджетів і не використовується на екологічні цілі [42].

Також велику проблему створює принцип залишкового фінансування довкілля, що ставить Україну перед ризиком повторення сценаріїв Боснії і Герцоговини та Бразилії, де хронічне недофінансування або цілеспрямоване скорочення екологічних бюджетів стало одним із ключових чинників довготривалої стагнації та відкату екологічної політики.

Серед системних проблем екологічної політики в Україні також є слабка узгодженість і низька ефективність норм про адміністративну й кримінальну відповідальність за екологічні правопорушення. Більшість статей Кодексу України про адміністративні правопорушення, які стосуються довкілля, передбачають застарілі й фактично неефективні санкції. Однією з причин є використання у податковому законодавстві застарілого виміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян (НМДГ) для розрахунку штрафів, розмір якого складає 17 гривень. Наприклад, штраф за забруднення природних вод за ст. 59 КУпАП становить від 3 до 7 НМДГ для посадових осіб, що є абсурдно малою сумою, яка

не здатна вплинути на поведінку порушників, особливо якщо мова йде про великі підприємства. Така ситуація не тільки підриває превентивну функцію права, а й створює підґрунтя для вибіркового застосування санкцій, корупційних практик та фактичної безкарності системних забруднювачів.

У цьому контексті порівняння з правовими підходами ЄС демонструє якісну різницю, адже європейська система спирається на принцип «забруднювач платить» (*polluter pays*) не лише декларативно, а й через комплекс правових механізмів починаючи від директив про промислові викиди до Директиви 2004/35/ЄС про відповідальність за шкоду довкіллю. Саме ця директива структурує підхід до визначення екологічної шкоди та покладає обов'язок на підприємство-оператора здійснювати відновлювальні заходи. У разі невиконання цих заходів, Директива зобов'язує компетентні органи стягувати витрати з підприємств-забруднювачів у визначених об'ємах.

Для порівняння, відповідно до Федерального закону про контроль за викидами, в Німеччині адміністративні штрафи можуть становити до 50 000 євро за менш серйозні екологічні правопорушення і набагато більше за серйозні порушення проти навколишнього середовища. У Польщі адміністративні штрафи за екологічні правопорушення можуть становити до 1 000 000 злотих (близько 230 000 євро) [43, с. 65].

Українське законодавство наразі не має повноцінного еквіваленту такої системи, а норми про відшкодування розкидані між низкою законів і підзаконних актів. Базові рамкові положення містить Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 69 – про повне відшкодування шкоди, ст. 47 – про зарахування коштів до фондів охорони довкілля) [16]. Також деякі норми щодо відшкодування містяться у Цивільному кодексі, однак спеціальні норми можна знайти у секторальних актах, наприклад, Водному, Земельному, Лісовому кодексах, Кодексі України про надра та в екологічних статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Разом із тим, дослідження української екологічної політики у ширшому контексті сталого розвитку вказують на те, що війна й майбутня відбудова можуть

стати переломним моментом, як у напрямку посилення інституційної стійкості, так і в бік відтворення сценаріїв, схожих на Боснію і Герцеговину та Бразилію. У першому випадку Україна використовує наближення до *acquis* як інструмент не лише для перенесення положень директив ЄС в українське законодавство, а й для зміцнення механізмів виконання, відповідальності та прозорості. У випадку другого сценарію, формальна імплементація без достатньої уваги до інституційної архітектури та фінансового контролю може призвести до довготривалої стагнації на фоні пост-воєнного періоду та високої залежності від застарілих технологій і слабого правозастосування, як це відбулось у випадку Боснії та Герцеговини.

Незважаючи на зафіксований прогрес за індикаторами Environmental Performance Index та відповідно до звітів Європейської Комісії, інституційно-правова система охорони довкілля в Україні залишається вразливою. Слабкою залишається узгодженість норм про відповідальність, занижені санкційні механізми та механізми компенсації шкоди й відновлення.

3.2. Рекомендації щодо посилення санкційних, інституційних та бюджетних механізмів екологічної політики України

У цьому підрозділі пропонуються три взаємопов'язані блоки рекомендацій: фінансові - щодо перегляду санкційних механізмів та системи штрафів, інституційні - щодо реформування екологічних органів та процедур контролю та бюджетні - щодо відходу від залишкового фінансування довкілля й формування стабільних джерел ресурсів.

Чинна система відповідальності за екологічні правопорушення в Україні не відповідає масштабу екологічних ризиків, спричинених війною, та не повністю узгоджена із орієнтирами права ЄС. Норми про адміністративну та кримінальну відповідальність нерівномірно розподілені між Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом, а також низкою спеціальних законів які регулюють екологічну політику («Про охорону навколишнього природного середовища», «Про відходи», «Про охорону атмосферного повітря» тощо). Такий розподіл неугоджених між собою регуляцій призводить до фрагментарності управління і ускладнює виконання цих норм для

правоохоронних органів. Однією з найбільш проблем, залишається неспівставність заподіяної довкіллю шкоди та фактичного рівня санкцій для порушників, особливо для юридичних осіб.

Як показує аналіз Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП), значна частина екологічних правопорушень карається штрафами, які в реальності є символічними для великих підприємств.

Як було згадано вище у цьому розділі, передбачені штрафи вимірюються кратними неоподаткованого мінімуму доходів громадян і навіть максимальні суми таких штрафів не створюють жодного стримувального ефекту для підприємств із мільярдними оборотами.

Водночас на рівні ЄС оновлена Директива ЄС 2024/1203 про кримінальне правосуддя у сфері злочинів проти довкілля запроваджує зовсім інший підхід до розрахунку суми штрафів - максимальний штраф для юридичних осіб за тяжкі екологічні злочини має становити *не менше 5 %* сукупного річного обороту, а для менш тяжких правопорушень – *не менше 3 %* обороту.

Спираючись на орієнтири європейських директив, в українське законодавство доцільно імплементувати комбіновану модель розрахунку штрафів для юридичних осіб, де базою виступає оборот підприємства, а не лише фіксована сума. Для найбільш небезпечних порушень (таких як масове забруднення вод чи повітря, незаконні викиди небезпечних речовин, тривале перевищення гранично допустимих викидів) може бути запропонована наступна формула санкції: *штраф для юридичних осіб у розмірі від 3 до 5 відсотків річного обороту підприємства за попередній фінансовий рік, але не менше від трикратної суми розрахованих збитків, завданих довкіллю*. Для так званих менш тяжких порушень, а саме *одноразових несистематичних перевищень лімітів викидів без незворотної шкоди санкція має становити від 1 до 3 % обороту*. Такий підхід продемонстрував успіх у застосуванні в ЄС і державах-членах напряду поєднуючи корпоративні штрафи за екологічні правопорушення до розміру обороту компанії, що забезпечує реальний превентивний ефект.

Окрім обороту підприємства, формула санкції повинна враховувати тип, обсяг та тривалість забруднення, масштаби викидів, а також потенційну або фактичну шкоду довкіллю. Для цього варто передбачити, що при визначенні розміру штрафу уповноважений орган чи суд обов'язково бере до уваги розраховану вартість відновлення й очищення, витрати на довгостроковий моніторинг стану довкілля, оцінку втрати екосистемних послуг (наприклад, деградація ґрунтів, зниження продуктивності лісів, придатність вод для ведення аграрної діяльності), а також можливі ризики для здоров'я населення. Такі підходи вже закладені в Директиві 2004/35/ЄС про відповідальність за шкоду довкіллю, яка базується на принципі «забруднювач платить» і пов'язує відповідальність не лише з покаранням, а й з повним відшкодуванням шкоди. У цьому контексті українська система розрахунку збитків через методики Державної екологічної інспекції потребує перегляду, щоб прив'язати її не до штучно визначених ставок, а до реальних витрат на відновлення екосистем.

Окремою проблемою виступає розрив між адміністративною і кримінальною відповідальністю. Чинні статті Кримінального кодексу України, зокрема стаття 236 («Порушення правил екологічної безпеки»), як правило, вимагають настання тяжких наслідків для життя чи здоров'я людей або масової загибелі тварин, що сильно звужує можливості притягнення до кримінальної відповідальності за значну, але повільну екологічну шкоду без негайних жертв. Доцільно переглянути ці склади злочинів, виокремивши категорію «значна шкода довкіллю» незалежно від безпосереднього впливу на життя і здоров'я людини, як це зазначено в праві ЄС. Таке формулювання передбачає встановлення чітких критеріїв «значної» і «особливо значної» шкоди, що може бути виміряно за площею зруйнованих екосистем, обсягом забруднюючих речовин, тривалістю негативного впливу та економічною оцінкою втрат. У статтях ККУ доречно закріпити, що настання такої шкоди автоматично переводить діяння з адміністративної в кримінальну площину, а санкції для посадових осіб і юридичних осіб, причетних до прийняття рішень, мають включати не лише штрафи, а й додаткові покарання, наприклад заборону

обіймати керівні посади, брати участь у публічних закупівлях та мати доступ до державної підтримки.

Важливим елементом наближення до Директиви ЄС 2024/1203 є запровадження ефективної відповідальності юридичних осіб у кримінальній сфері. Директива прямо вимагає, щоб держави передбачали санкції для компаній, які можуть включати штрафи, виключення з доступу до публічних коштів, тимчасову чи постійну заборону здійснювати певну діяльність. В Україні наразі переважає модель адміністративної або цивільно-правової відповідальності компаній, тоді як кримінальна відповідальність юридичних осіб фактично реалізується через інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб і застосовується обмежено. Доцільно доповнити цей інститут спеціальним блоком для екологічних злочинів, передбачивши, що за найбільш небезпечні порушення компанія може бути позбавлена права на державну підтримку, обмежена у реалізації приватно-державного партнерства, обмежена в доступі до природних ресурсів, а також зобов'язана фінансувати програми екологічного моніторингу та відновлення в постраждалому регіоні.

Паралельно з зміною санкцій необхідно створити процедуру, яка поєднуватиме кримінальну та/чи адміністративну відповідальність з механізмами цивільно-правової компенсації, у тому числі відповідно до підходів Директиви 2004/35/ЄС. Для цього в українське законодавство варто імплементувати процедуру екологічних позовів в інтересах держави і громад (public interest litigation), де суб'єктами звернення могли б виступати Спеціалізована екологічна прокуратура або спеціально уповноважені органи, наприклад, Державна екологічна інспекція, а також неурядові актори, а саме громадські організації. Це дозволило б поєднати каральну і відновлювальну функції права, де штраф не замінює відшкодування збитків, а є лише одним із елементів комплексної відповідальності.

Фіскальний блок реформ має включати не лише штрафи, а й цільові екологічні фонди, наповнювані за рахунок цих штрафів і екологічних платежів. Наразі надходження від екологічного податку та штрафів часто не використовуються цільовим чином або взагалі не йдуть на потреби дотичні до

довкілля. Державна політика в Україні у сфері охорони довкілля має багатосторонній характер регуляторного впливу (правовий, економічний, організаційний), але водночас фінансові інструменти впливу у ній залишаються другорядними порівняно з регулятивними. Доцільно законодавчо передбачити, що граничну визначену частку надходжень від екологічних штрафів, яка має спрямовуватися до спеціальних фондів відновлення довкілля на національному та регіональному рівнях, із чітко прописаними пріоритетами.

Цей блок підрозділу рекомендацій стосується інституційної архітектури екологічного управління. В українській системі головною інституцією у сфері регулювання державної екологічної політики виступає Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, доповнюючись Державною екологічною інспекцією, а також іншими галузевими службами. Ці органи не лише мають обмежені ресурси, але й стикаються з політичним тиском і не мають достатньої автономії при застосуванні санкційних механізмів, що послаблює інституційний вплив.

У цьому контексті логічним кроком є перетворення Державної екологічної інспекції орган із більшим рівнем незалежності з чітко визначеним мандатом на екологічний контроль, збирання доказів, розрахунок збитків і ініціювання проваджень. Такий орган має бути інституційно відмежований від місцевих адміністрацій, які часто є одночасно і власниками, і бенефіціарами підприємств-забруднювачів, а також забезпечений належним кадровим і технічним потенціалом (лабораторії, цифрові системи, доступ до супутникових та громадських даних). Досвід країн ЄС свідчить, що ефективний екологічний контроль базується на чітко визначених системах якості вимірювань, публічності результатів і тісній взаємодії з прокуратурою та судами. Для України, де війна різко збільшила масштаби екологічних порушень, це питання не лише виконання *acquis*, а й практичної можливості відшкодувати майбутні репарації та залучити міжнародне фінансування на відновлення.

Важливою інституційною зміною має стати створення спеціалізованих підрозділів у системі правосуддя, а саме підготовлених прокурорів і суддів з питань

екологічних злочинів і правопорушень. Директива ЄС 2024/1203 прямо наголошує на необхідності посилення спроможності правоохоронної системи для ефективного розслідування та покарання екологічних злочинів. У воєнних умовах, коли пріоритети правоохоронних органів зміщуються в бік безпеки й оборони, екологічні справи часто відсуваються на другий план. Для уникнення цього доцільно закріпити у стратегії сектору юстиції окремий напрям щодо екологічної злочинності, забезпечити регулярні тренінги, методичні рекомендації та розробити типові алгоритми дій при масових забрудненнях, підриві промислових об'єктів чи критичної інфраструктури. Це також є важливим для подальшої компетентної передачі таких судових справ у міжнародні судові інституції, як от Європейський суд з прав людини або Міжнародний кримінальний суд.

Окремого виміру потребують інституційні рішення щодо відкритості екологічних даних, адже з міркувань безпеки в Україні значна частина реєстрів була закрита або обмежена в доступі після 2022 року. На жаль, під час воєнного стану ми спостерігаємо лише закриття все більшої кількості реєстрів, обумовлене безпекою, однак на практиці, такі дії виконуються для досягнення політичних цілей окремих установ та причетних до них уповноважених осіб. Водночас саме відкритість даних була одним із ключових факторів тиску на забруднювачів до війни (у тому числі через громадські ініціативи). З урахуванням воєнних ризиків доцільно перейти до поетапного відновлення доступу до екологічних реєстрів, замість повної закритості використовувати маскування координат чутливих об'єктів, агреговані дані по регіонах, обмежити доступ до часу публікації даних. Законодавчо має бути закріплено, що дані громадського моніторингу (у тому числі від громадських сенсорних мереж) можуть використовуватися як допоміжне джерело у виявленні порушень, ініціюванні перевірок і судових позовів за умови дотримання стандартів якості.

Проаналізувавши Державний бюджет України на 2026 рік можна простежити, що екологічна тематика інтегрується радше як додаткова складова інших напрямів, ніж як самостійний пріоритет. У блоці економіки планується 1,9 млрд гривень видатків у Фонд декарбонізації, в агропромисловому розділі близько

2 млрд гривень на гуманітарне розмінування сільськогосподарських земель, а в розділі публічних інвестицій - 13,6 млрд гривень на енергетику. Власне категорія «довкілля» в бюджетних документах згадується в розділі «3,5 млрд грн - інші напрями (правова діяльність, громадська безпека, цифровізація, довкілля, житло, публічні фінанси)», що прямо вказує на залишковий характер фінансування екологічної політики. Також наразі у відкритому доступі немає інформації щодо деталей розподілу бюджету у категорії «Інші напрями», що створює не лише ризики недофінансування сфери довкілля, але й непрозорості цих бюджетів.

У фінансовому вимірі екологічної політики доцільно запропонувати кілька кроків. По-перше, виокремити у структурі бюджету самостійний програмний блок, присвячений охороні довкілля, а не розчиняти ці видатки в у загальній категорії. По-друге, необхідно створити спеціальний фонд спрямований на відновлення довкілля постраждалого від наслідків війни, який би акумулював надходження від підвищених екологічних штрафів, екологічного податку, частини рентних платежів за використання природних ресурсів, а в період повоєнного відновлення й кошти від можливих репарацій та спеціальних міжнародних інструментів (наприклад, зелених облігацій чи програм міжнародного фінансування, як от Ukraine Facility). По-третє, запровадити правило, за яким усі великі публічні інвестиційні проекти у сферах енергетикита інфраструктури мають містити компонент зменшення екологічного навантаження, інакше вони матимуть обмежений доступ до фінансування з державних або міжнародних джерел.

Висновки до Розділу 3

Усі запропоновані рекомендації мають розглядатися не як окремі технічні кроки, а як взаємопов'язані елементи єдиної політики, де інституційні зміни підкріплюються економічними важелями впливу. Підвищені штрафи, прив'язані до обороту підприємств і реальної вартості відновлення довкілля, мають зробити екологічні порушення економічно не вигідними. В той час як посилені та професійні екологічні інституції, здатні якісно моніторити стан довкілля, документувати шкоду та ініціювати провадження, повинні забезпечити

невідворотність застосування цих санкцій. Як економічний важіль впливу, окремо виділене фінансування довкілля, включно зі спеціальними фондами, має гарантувати, що наявні кошти використовуються не для закриття прогалин у бюджеті, а для системного відновлення довкілля.

ВИСНОВКИ

У підсумку проведеного дослідження можна стверджувати, що повномасштабна війна російської федерації проти України не лише збільшила обсяги прямої шкоди довкіллю, а й оголила структурні слабкості екологічної політики, які у разі бездіяльності перетворюються на довгостроковий регрес за екологічними Цілями сталого розвитку.

У першому розділі цієї дипломної роботи, проаналізувавши еволюцію підходів до сталого розвитку та українські дані за екологічними індикаторами, було виявлено, що довоєнні успіхи у гармонізації законодавства з *acquis* ЄС співіснували з нестачею дієвих санкційних механізмів, нерівномірною імплементацією реформ та слабкою інституційною спроможністю.

Порівняльні кейс-стаді Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії у другому розділі показали, що відкат у сфері довкілля виникає не лише через сам факт конфлікту чи кризи, а через поєднання зовнішніх чинників із внутрішніми рішеннями, що може стосуватись як безпосереднього нехтування водними ресурсами й земельною політикою у Ємен, миренням із постконфліктною стагнацією та фрагментацією врядування у Боснії і Герцеговині, так і зі свідомим демонтажем екологічних інституцій заради короткострокових економічних вигод як у Бразилії. Усі ці траєкторії окреслюють сценарії, яких Україна має уникати вже зараз, на етапі ранньої відбудови.

Рекомендаційний характер третього розділу дозволив перейти від констатації проблем до практичних відповідей на поточні проблеми. Проаналізувавши прогалини у системі відповідальності, роботі контролюючих органів та бюджетних підходах, було зроблено висновок, що без одночасного посилення санкцій (у тому числі через прив'язку штрафів до обороту підприємств і реальної вартості відновлення довкілля), переосмислення ролі Державної екологічної інспекції та суміжних інституцій, відновлення прозорості екологічних даних і переходу від залишкового до програмного фінансування довкілля навіть формально приведені до Європейських стандартів законодавство не зможе запобігти екологічному регресу. Таким чином, ключовий висновок роботи полягає в тому, що довкілля має

бути інтегроване в ядро повоєнної відбудови та європейського курсу України не декларативно, а через конкретні правові, інституційні та фінансові рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.06.1995 № 213/95-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/213/95-вр> (дата звернення: 06.12.2025).
2. Дашборд Power BI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiN2I5ZGM5M2UtMDhjNi00NzJjLWlwNzgtN2JiODhhMzc4MmMxIiwidCI6Ijc3NDEwMTk1LTE0ZTEtNGZiOC05MDRiLWFiMTg5MjYyNyIsImMiOi0j9>.
3. Децентралізація в Україні [Електронний ресурс]. – URL: <https://decentralization.ua/news/19398>
4. Довкілля – мовчазна жертва війни. Як довго це триватиме? : аналітичний документ. – 2024. – Міжнародна благодійна організація «Екологія – Право – Людина». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/Zaklyuchnyj_11-07-2024.pdf.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо...» [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>
6. Земельний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 25.10.2001 № 2768-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14> (дата звернення: 06.12.2025).
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) : Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 06.12.2025).
8. Кодекс України про надра : Кодекс України; Закон, Кодекс від 27.07.1994 № 132/94-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/132/94-вр> (дата звернення: 06.12.2025).
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 06.12.2025).

10. Лісовий кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 21.01.1994 № 3852-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3852-12> (дата звернення: 06.12.2025).
11. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Екологічні руйнування в Україні [Електронний ресурс]. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/6fab61dd-28e9-4b18-8b22-ef06f10498a2?lang=uk-UA&title=EkologichniRuinuvanniaVUkraini>
12. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0440-22> (дата звернення: 06.12.2025).
13. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27.10.1997 № 171 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0285-98> (дата звернення: 06.12.2025).
14. Про затвердження Положення про порядок обчислення розміру відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 16.01.2021 № 16 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0273-21> (дата звернення: 06.12.2025).
15. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 20.03.2022 № 326 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/326-2022-п> (дата звернення: 06.12.2025).

16. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення: 06.12.2025).
17. Про управління відходами : Закон України; Закон від 20.06.2022 № 2320-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2320-20> (дата звернення: 06.12.2025).
18. ЦСР у дії [Електронний ресурс] // United Nations Development Programme (UNDP) in Ukraine. – URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 06.10.2025).
19. Ярема Г., Кузьменко О. Реалізація екологічної політики України в умовах євроінтеграції. Економіка та держава, 2022, № 3, с. 65–70.
20. 2024 Environmental Performance Index [Електронний ресурс] / Yale Center for Environmental Law & Policy. – Режим доступу: URL: <https://epi.yale.edu/measure/2024/EPI>
21. Ahmed I. Impacts of war on the environment: an overview of Yemen. International Journal of Humanities & Social Science Studies (IJHSSS). 2023. Vol. IX, III. P. 216–229. URL: <https://doi.org/10.29032/ijhsss.v9.i3.2023>.
22. Aliexsieienko I., Koltun V., Grynychuk N., Vakulenko V., Kohut O. Sustainable Development of Territories during the Period of Post-War Environmental Restoration // WSEAS Transactions on Environment and Development. – 2023. – Vol. 19.
23. Balmaceda, V. N. Environmental Sustainability and Economic Development in Brazil. In: Miller E., Morgan R. J. (eds.). Brazilian Evangelicalism in the Twenty-First Century. Cham: Springer, 2019, pp. 271–290. DOI: 10.1007/978-3-030-13686-4_13
24. Bastos Lima, M. G., Da Costa, K. Quo vadis, Brazil? Environmental Malgovernance under Bolsonaro and the Ambiguous Role of the Sustainable Development Goals. Bulletin of Latin American Research, 2022, vol. 41, no. 4, pp. 508–524. DOI: 10.1111/blar.13336

25. Bernstein, S. Ideas, Social Structure and the Compromise of Liberal Environmentalism // European Journal of International Relations. – 2000. – Vol. 6, No. 4. – P. 464–512. – DOI: 10.1177/1354066100006004002.
26. Carrington, D. Russia's war with Ukraine accelerating global climate emergency, report shows [Электронный ресурс] // The Guardian. – 13 June 2024. – URL: https://www.theguardian.com/environment/article/2024/jun/13/russia-war-with-ukraine-accelerating-global-climate-emergency-report-shows?utm_source=chatgpt.com
27. Causevic A., Avdic S., Padegimas B., Macura B. Analysis of international public funding flows for the environment, climate change, and sustainability: the case of Bosnia and Herzegovina // Energy, Sustainability and Society. – 2022. – Vol. 12, Article 34. – DOI: 10.1186/s13705-022-00359-z.
28. Climate Watch Data. Brazil — Second Nationally Determined Contribution (NDC). [Электронный ресурс]. URL: https://www.climatewatchdata.org/ndcs/country/BRA?document=second_ndc.
29. European Commission. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the progress towards achieving the objectives of the Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility [COM(2025) 464 final]. – Brussels: European Commission, 9 September 2025.
30. European Green Deal [Электронный ресурс]. – URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
31. Fagan A. Building environmental governance in Bosnia-Herzegovina: Europeanisation and transnational assistance in the context of limited statehood // Environment and Planning C: Government and Policy. – 2012. – Vol. 30. – P. 643–657. – DOI: 10.1068/c11251.
32. Frontline Sappers: Ukraine's Women Take on the World's Most Mined Fields [Электронный ресурс] // ReliefWeb. – URL:

https://reliefweb.int/report/ukraine/frontline-sappers-ukraines-women-take-worlds-most-mined-fields?utm_source=chatgpt.com

- 33.Greenpeace International. Bolsonaro: a threat to Brazil's environment and the Amazon. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.greenpeace.org/international/story/52098/bolsonaro-president-brazil-amazon-environment/> (дата звернення: 04.12.2025).
- 34.Hasic T. Reconstruction Planning in Post-Conflict Zones: Bosnia and Herzegovina and the International Community : doctoral dissertation. – Stockholm : Royal Institute of Technology, 2004. – 251 p.
- 35.Honcharuk N., Polishchuk O., & Melnyk T. Europeanisation of Ukraine's policy on environment and climate. *Journal of European Integration Studies*, 2022, 14(2), pp. 45–60.
- 36.In Ukraine, tackling mine action from all sides to make land safe again [Електронний ресурс] // UNDP EU Delegation. – URL: https://www.undp.org/european-union/stories/ukraine-tackling-mine-action-all-sides-make-land-safe-again?utm_source=chatgpt.com
- 37.Jacobs, J. E. Community Participation, the Environment, and Democracy: Brazil in Comparative Perspective. *Latin American Politics and Society*, 2002, vol. 44, no. 4, pp. 59–88. DOI: 10.1111/j.1548-2456.2002.tb00223.x
- 38.Joint Research Centre, European Commission. Amazon region 2022 and 2023: deforestation, forest degradation and risk growing from soy production. [Електронний ресурс]. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/amazon-region-2022-and-2023-deforestation-forest-degradation-and-risk-growing-soy-production-2024-02-28_en (дата звернення: 04.12.2025).
- 39.Каровић Solomun M., Ferreira C., Barger N., Tošić R., Eremija S. Policy framework on land degradation from a post conflict perspective of Bosnia and Herzegovina [Електронний ресурс]. – Authorea preprint, 5 May 2020. – Режим доступу: <https://doi.org/10.22541/au.158447056.65437462>.
- 40.Khmelko, L. Administrative decentralization in post communist countries: the case of water management in Ukraine // *Journal of Political Science, Government and*

Politics. – 2012. – Vol. 1, № 1. – P. 1–12. – Режим доступа: <https://im.nmu.org.ua/en/ukraine%20water%20political%20science%20article.pdf>

- 41.Kovalenko L. Ukraine as a candidate for EU membership: Prospects for the development and improvement of environmental legislation. *European Journal of Law and Public Administration*, 2023, 10(1), pp. 99–113.
- 42.Kravchenko V. Introduction to advances in environmental law. Kyiv: Center for Environmental Policy Studies, 2021. 124 p.
- 43.Kyrylenko V., Zabolotna I. Environmental legislation of Ukraine towards the EU standards. *Environmental Economics and Policy Studies*, 2023, 25(4), pp. 567–581.
- 44.Lofgren, H., Cicowiez, M., Mele, G. Alternative Paths for Yemen up to 2030: A CGE-Based Simulation Analysis. – Washington, DC: World Bank, 2023. – (Policy Research Working Paper; 10599).
- 45.Marques, G. et al. Governance for the Sustainable Development Goals // In: *Implementing the 2030 Agenda*. – Cham: Springer, 2017. – URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-63007-6_3
- 46.Masiero, G. Sustainable Development in Brazil. In: *Brazilian Socio-Economic Dynamics*. Cham: Springer Nature, 2025, pp. 51–74. DOI: 10.1007/978-3-031-87685-1_3
- 47.Morais de Sá e Silva, M., Gomide, A. de Á. (eds.). *Public Policy in Democratic Backsliding: How Illiberal Populists Engage with the Policy Process*. Cham: Palgrave Macmillan, 2024. 378 p. (International Series on Public Policy). DOI: 10.1007/978-3-031-65707-8
- 48.Moura, F. R. de, Silva Júnior, F. M. R. da. 2030 Agenda: discussion on Brazilian priorities facing air pollution and climate change challenges. *Environmental Science and Pollution Research*, 2023, vol. 30, pp. 8376–8390. DOI: 10.1007/s11356-022-24601-5

49. Mustun, Z. K. Climate change, institutional quality and SDGs: A narrative review with a focus on Yemen // *Journal of Emerging Economies and Islamic Research*. – 2022. – Vol. 10, № 1. – P. 1–23. – doi:10.24191/jeeir.v10i1.16489.
50. Málaga, D. M., Silveira, S. F. R. A Wounded Democracy: Analysis of the Determinant Factors of Democratic Backsliding in Brazil. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, 2024, vol. 16, no. 3, pp. 13–26. DOI: 10.5130/ccs.v16.i3.9071
51. Pereira, P., Zhao, W., Symochko, L., Inacio, M., Bogunovic, I., Barcelo, D. The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the Sustainable Development Goals // *Geography and Sustainability*. – 2022. – Vol. 3, № 3. – P. 277–287. – doi:10.1016/j.geosus.2022.09.003.
52. Reuters. Brazil's Amazon deforestation falls 11% in 12 months through July 2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.reuters.com/sustainability/cop/brazils-amazon-deforestation-falls-11-12-months-through-july-2025-10-30/>.
53. Rogers, P. P., Llamas, M. R., Martínez-Cortina, L. (eds.). *Water Crisis: Myth or Reality?* Marcelino Botin Water Forum 2004. – London: Taylor & Francis/Balkema, 2006. – ISBN 978-0-415-36438-6.
54. SaveDnipro. SaveEcoBot: Air quality and industrial pollution maps [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.saveecobot.com/en/maps>.
55. SDG Global Rankings [Электронный ресурс]. – URL: <https://dashboards.sdgindex.org/rankings/>
56. SDG Spillover Rankings [Электронный ресурс]. – URL: <https://dashboards.sdgindex.org/rankings/spillovers/>
57. Sirant M., Yarmol L., Baik O., Andrusiak I., Stetsyuk N. State policy of Ukraine in the sphere of environmental protection in the context of European integration. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2022, № 2, pp. 107–114. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-2/107>.
58. Sirant M., Yarmol L., Baik O., Andrusiak I., Stetsyuk N. State policy of Ukraine in the sphere of environmental protection. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho*

- Hirnychoho Universytetu, 2022, № 2, pp. 107–114. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-2/107>.
59. State Statistics Service of Ukraine. SDGs Progress Measurement in Ukraine: Based on UNESCAP Methodology. – Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2020. – 8 p.
  60. Sustainable Development Solutions Network & Bertelsmann Stiftung. SDG Index & Dashboards: Ukraine Profile [Електронний ресурс]. – New York / Gütersloh, 2024. – URL: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/ukraine/>
  61. The Millennium Development Goals Report 2015 / United Nations. – New York: United Nations, 2015. – URL: [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)
  62. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development [Електронний ресурс]. – URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
  63. United Nations Development Programme. Despite ongoing war, Ukraine plans to conduct Voluntary National Review in 2023 of its progress with the Sustainable Development Goals [Електронний ресурс]. – Kyiv: UNDP, 25 November 2022. – URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/despite-ongoing-war-ukraine-plans-conduct-voluntary-national-review-2023-its-progress-sustainable-development-goals>
  64. United Nations Development Programme. Human Development Index (HDI) [Електронний ресурс] // Human Development Reports. – Режим доступу: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
  65. United Nations Development Programme; Oxford Poverty & Human Development Initiative. 2025 Global Multidimensional Poverty Index (MPI): Overlapping Hardships: Poverty and Climate Hazards [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: <https://hdr.undp.org/content/2025-global-multidimensional-poverty-index-mpi#/indicies/MPI>.

66. Vishinova M. The United Nations Sustainable Development Goals. Case Study: Implementation of Sustainable Development Goals in Bosnia and Herzegovina. – Sarajevo : Center for Security Studies, 2018. – 21 p.

АНОТАЦІЯ

Волинська Я. А. Відкат від цілей сталого розвитку внаслідок війни РФ проти України: вплив на довкілля (магістерська робота). Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 67 с. (рукопис)

У роботі досліджується, як повномасштабна війна російської федерації проти України впливає на досягнення екологічно орієнтованих Цілей сталого розвитку та створює ризики довгострокового екологічного регресу. Проаналізовано теоретичні підходи до сталого розвитку, динаміку виконання Україною екологічних ЦСР у зв'язку з євроінтеграцією та наближенням до екологічного acquis ЄС. Частину роботи присвячено порівняльному аналізу кейсів Ємену, Боснії і Герцеговини та Бразилії як трьох різних сценаріїв екологічного регресу і виділенню релевантних для України ризиків. На цій основі сформульовано комплекс рекомендацій, що охоплюють посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення, запровадження цілісного механізму екологічної відповідальності за принципом «забруднювач платить», інституційне укріплення органів екологічного контролю й моніторингу, а також відхід від залишкового фінансування довкілля через зміну бюджетних пріоритетів у контексті повоєнної відбудови та євроінтеграції.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, екологічна політика, повоєнна відбудова, євроінтеграція.

ANNOTATION

Volynska Y.A. Backsliding in sustainable development goals as a result of Russia's war against Ukraine: environmental impact (Master's work). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 67 p. (manuscript)

The thesis examines how the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine affects the achievement of environmentally oriented Sustainable Development Goals and creates risks of long-term environmental backsliding. It analyses theoretical approaches to sustainable development and the dynamics of Ukraine's performance on environmental SDGs in connection with European integration and the alignment with the EU environmental acquis. Part of the work is devoted to a comparative case study analysis of Yemen, Bosnia and Herzegovina, and Brazil as three different scenarios of environmental regression and to identifying risks that are relevant for Ukraine. On this basis, the thesis formulates a set of recommendations that include strengthening administrative and criminal liability for environmental offences, introducing a coherent mechanism of environmental liability based on the "polluter pays" principle, institutional reinforcement of environmental control and monitoring bodies, and moving away from

residual funding of environmental policy through a reorientation of budgetary priorities in the context of post-war recovery and European integration.

Key words: sustainable development goals, environmental policy, post-war reconstruction, eurointegration.